Autor al bestsellerului
În căutarea fericirii

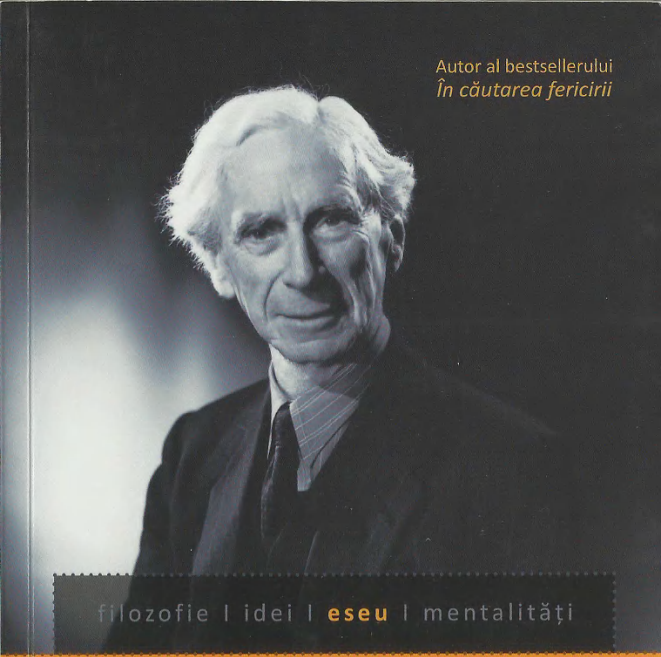

filozofie | idei | **eseu** | mentalități

BERTRAND RUSSELL

Credințele mele

Laureat al Premiului NOBEL pentru literatură

HUMANITAS

Credințele mele

Bertrand Russell (1872–1970) a fost un matematician, logician, filozof și eseist britanic. Nemulțumit de empirismul lui John Stuart Mill, de filozofia transcendentală a lui Kant, ca și de neohegelianismul englez al vremii (McTaggart, Bradley), Russell le-a opus teoria „atomismului logic", constând în practicarea metodei „analizei" pentru a ajunge la „atomi logici", la o „lume a universaliilor", cărora avea să le atribuie o realitate independentă de existența empirică (obiecte fizice, senzații) și de subiectul cunoscător. Descoperirea studiilor logico-matematice ale lui Frege și mai ales ale lui Peano a dat un impuls decisiv propriilor sale cercetări, ale căror rezultate au fost expuse în diverse lucrări și articole înainte de a fi dezvoltate sistematic în *Principia Mathematica* (1910–1913), scrisă în colaborare cu Alfred North Whitehead.

Russell s-a impus în egală măsură prin luările sale de poziție antireligioase, ca și prin lucrări etice, sociale și politice. Primul Război Mondial i-a dat ocazia să-și manifeste antimilitarismul și pacifismul; drept consecință, și-a pierdut postul de la Cambridge (1916) și a fost condamnat la șase luni de închisoare (1918). Democrat, individualist și liberal, a împărtășit vederile socialiștilor englezi, dar a criticat bolșevismul după o călătorie în Rusia (1920). Până la sfârșitul vieții n-a încetat să lupte pentru pace, opunându-se utilizării militare a energiei nucleare sau denunțând pericolele naționalismului. În 1950 i-a fost decernat Premiul Nobel pentru literatură, „drept recunoaștere a activității sale scriitoricești variate și de mare importanță, prin care apără idealurile umaniste și libertatea de gândire".

Traduceri la Editura Humanitas: *Istoria filozofiei occidentale* (2005), *În căutarea fericirii* (2011), *Cunoașterea lumii exterioare* (2013).

BERTRAND RUSSELL

Credințele mele

Cu o prefață de
Alan Ryan

Traducere din engleză de
S. G. Drăgan

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Silviu Nicolae
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Emilia Ionașcu, Carmen Petrescu

Tipărit la Artprint

Bertrand Russell
What I Believe
© 1996 The Bertrand Russell Peace Foundation Ltd
Preface to Routledge Classics edition © 2004 Alan Ryan
All Rights Reserved.
Authorised translation from the English language edition published by Routledge, a member of the Taylor & Francis Group, copyright of The Bertrand Russell Peace Foundation.

© Humanitas, 2014, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Russell, Bertrand
Credințele mele / Bertrand Russell; trad.: S. G. Drăgan; pref. Alan Ryan. – București: Humanitas, 2014
ISBN 978-973-50-4642-2
I. Drăgan, S. G. (trad.)
II. Ryan, Alan (pref.)
1

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372 743 382, 0723 684 194

Cuprins

Prefață la ediția Routledge classics *(Alan Ryan)* 7

Prefața autorului 23

1. NATURA ȘI OMUL 25

2. VALORILE VIEȚII 36

3. REGULILE MORALE 47

4. MÂNTUIREA: INDIVIDUALĂ ȘI SOCIALĂ 61

5. ȘTIINȚA ȘI FERICIREA 68

Indice 85

Prefață
la ediția Routledge classics

La cincizeci de ani de la primele mele lecturi din Bertrand Russell, îl recitesc astăzi cu sentimente amestecate. La mijlocul anilor 1950, cartea sa *Istoria filozofiei occidentale* a fost o adevărată delectare pentru niște liceeni sastisiți de corvoada tocelii pentru examenele de absolvire a ciclului secundar. Ea ne-a oferit toate instrumentele de care aveam nevoie pentru a-l supune la cazne pe capelanul școlii când se apuca să ni-l explice nouă, adolescenți agnostici ce eram, pe Toma d'Aquino cu faimoasele sale cinci argumente pentru dovedirea existenței lui Dumnezeu. *De ce nu sunt creștin* a fost o armă și mai redutabilă împotriva autorității. Părerea pedagogului nostru de atunci că cele patru căsătorii succesive ale lui Russell discreditau vederile sale despre sexualitate, Dumnezeu și războiul nuclear nu făceau decât să-mi confirme convingerea că majoritatea celor învestiți cu autoritate sunt spirite habotnice, lipsite de logică și care nu merită luate în serios.

Nici până în prezent nu mi-am schimbat cu totul această convingere. Cele patru mariaje ale lui Russell n-au, firește, nimic de-a face cu vederile sale despre sexualitate, Dumnezeu și războiul nuclear. Acum sunt de părere că dificultățile pe care le-a întâmpinat în căsnicie ar fi trebuit să-l facă mai reticent în a zugrăvi drumul spre fericire ca fiind unul *lesnicios*; dar ideile sale despre ce înseamnă o viață împlinită și-au păstrat prospețimea de odinioară. În ipostaza sa de critic al concepțiilor care îi displăceau i se pot reproșa multe, în particular dezacordul dintre practica sa și principiul, pe care-l proclama, că adversarii trebuie înfruntați nu în punctele lor cele mai vulnerabile, ci în cele mai tari. În această privință era mai puțin demn de admirație decât John Stuart Mill. Pe de altă parte, avea și are mult mai mult spirit și mai multă vervă decât acesta. În particular, poseda darul de a scrie fermecător; chiar și articolele pe care le furniza pe bandă gazetelor lui Hearst, la tariful de cincizeci de dolari bucata – bani cu care susținea școala de la Beacon Hill, pe care o înființase împreună cu cea de-a doua lui soție –, sunt nu doar alerte și bine gândite, ci și incitante la reflecție. Dacă Marea Britanie ar lua în serios cultivarea expresiei verbale la elevi, Russell ar fi recomandat adolescenților ca un eseist model.

În anii Primului Război Mondial, Russell și-a dat seama că posedă un talent ieșit din comun de

a conferenția în fața publicului general. A fost un adversar neînduplecat al războiului și, în calitate de membru al Ligii pentru Control Democratic, la începutul războiului, iar mai apoi ca figură proeminentă a Asociației împotriva Serviciului Militar Obligatoriu, a activat neobosit pentru încetarea grabnică a ostilităților, pentru convingerea Statelor Unite să-și păstreze neutralitatea și pentru protejarea celor ce refuzau serviciul militar față de abuzuri din partea tribunalelor care judecau cauzele lor și față de supunerea lor la rele tratamente în închisori sau în armată, dacă până la urmă ajungeau acolo. Din pricina acestor activități și-a pierdut poziția de la Trinity College, Cambridge, dar ele sunt și cele grație cărora a ajuns într-o lume nouă.

Pe lângă nenumăratele întruniri ce aveau drept obiectiv imediat încetarea războiului și salvarea celor ce refuzau serviciul militar de la încorporare, Russell a ținut un extrem de izbutit șir de prelegeri despre *Principiile reconstrucției sociale*. În măsura în care a avut o unică filozofie politică, ea se află cuprinsă în volumașul care înmănunchea aceste prelegeri. Multe din ideile care în *Credințele mele* sunt enunțate ca niște lucruri de la sine înțelese au fost argumentate pe larg în *Principiile reconstrucției sociale*. Merită să-i scoatem în evidență trei premise de căpetenie.

Concepția russelliană despre comportamentul uman își avea rădăcinile în tradiția empiristă conform căreia *dorința* este motorul acțiunii, iar rolul rațiunii constă în a ne spune *cum* să atingem obiectivele urmărite, nu *care* trebuie să fie aceste obiective. Or, așa cum afirmase Hume în termeni tranșanți, care-i mergeau la inimă lui Russell, „rațiunea este și trebuie să rămână sclava pasiunilor". Acesta nu era un argument în favoarea „impulsivității" în accepțiunea curentă: Russell era de părere că trebuie să cumpănim foarte temeinic ce anume urmărim, preconiza reflecție mai stăruitoare și mai științific fundamentată despre ceea ce ar trebui să facem cu viețile noastre. Ci era un argument în favoarea străduinței de a înțelege ce anume voim cu adevărat. Vederile lui Russell despre temeiul dorințelor noastre mergeau și mai departe. El era familiarizat cu cercetările lui W. H. Rivers, psihiatrul care-l tratase pe scriitorul Siegfried Sassoon – și pe mulți alții – de șoc posttraumatic și care în Anglia se pronunțase printre primii asupra doctrinelor lui Freud. Rivers era de părere că Freud își supraestimează descoperirile, dar nu se îndoia câtuși de puțin că suntem, într-o măsură mult mai mare decât ne place să credem, la cheremul pulsiunilor inconștiente. Așa gândea și Russell.

În particular, Russell aproape a ajuns să creadă că oamenii au o pornire instinctivă spre distrugere

de dragul distrugerii, idee sugerată și de sintagma freudiană „pulsiune de moarte". I se părea atât de evident că războiul dintre statele-națiuni este inutil, și ca atare profund stupid, încât îi venea greu să creadă că el se poate explica altfel decât printr-o patimă distructivă și prin dorința combatanților de a le pricinui suferințe altora, chiar dacă pentru asta trebuiau să plătească printr-un mare cuantum de suferință proprie. Îmbrățișarea unei credințe atât de nihiliste, însă, ar fi privat de orice rost pacifismul său. Dacă suntem hotărâți să ne nimicim unii pe alții fără vreun motiv rațional, atunci singura întrebare interesantă este cât timp va trece până să inventăm tehnologia cu ajutorul căreia să ne putem extermina până la unul. Russell era mereu gata ca în scopuri retorice să-și zugrăvească adversarii ca pe niște ființe stăpânite de patima uciderii în masă și a suicidului în masă, dar în momentele sale de cumpănire mai lucidă propunea o viziune diferită și mai nuanțată.

Această viziune diferită a constituit cea de-a doua premisă a gândirii sale politice. El argumenta în *Principii* că în noi există două feluri de impulsuri; impulsul *posesiv* urmărește să acapareze în chip exclusiv obiectele râvnite, împingându-ne la competiție cu ceilalți, pe când impulsul *creator* ne face să năzuim la lucruri pe care un om le poate avea fără ca prin aceasta să-i priveze cu ceva pe

alții. Dacă oamenii de știință germani fac o descoperire epocală în fizică, asta nu-i împiedică pe oamenii de știință francezi sau britanici să facă și ei asemenea descoperiri în acest domeniu, pe când, dacă Germania acaparează sud-vestul Africii, asta-i împiedică pe francezi și pe britanici, pentru a nu mai vorbi de populația indigenă, să devină stăpâni pe acest teritoriu. Dacă impulsul posesiv se asociază gloriei naționale iar această glorie este concepută astfel încât să reclame umilirea altor națiuni, avem gata scenariul pentru nesfârșite războaie. Pacea și fericirea nu pot fi obținute decât încurajând instinctele creatoare și canalizându-le pe cele posesive spre scopuri utile sau cel puțin nedăunătoare.

Cea de a treia premisă a constituit-o etica pe care Russell o găsea în sinea sa și ținea s-o predice. În sens propriu-zis logic, etica sa nu datorează nimic vederilor sale filozofice – lucru evidențiat și de el însuși în nenumărate rânduri. Strict vorbind, spunea el, nu se poate întemeia filozofic nici o morală particulară; filozofia se ocupă de chestiuni în care miza este *adevărul*. Judecata morală este imbold, încurajare, reproș – expresii ale atitudinilor în favoarea sau împotriva unor moduri de acțiune sau a unor trăsături de caracter. Spunând „Omorul e o faptă nelegiuită", nu enunțăm o însușire a omorului, ci îl condamnăm din punct de vedere moral. Filozofia morală nu-i câtuși de puțin

filozofie. Acesta era un mod spectaculos de a rosti un lucru familiar. Russell făcea deseori analize ale logicii rostirilor morale, analize ce erau neîndoielnic filozofice în sensul modern al cuvântului. Este însă lesne de văzut ce anume îl motiva să vorbească despre filozofia morală în felul în care o făcea. Multă vreme el a fost de părere că până și cele mai abstracte ramuri ale filozofiei – inclusiv logica și fundamentele matematicii – au drept obiectiv descrierea lumii așa cum este ea în fapt. Pe când morala se preocupă nu de cum este lumea, ci de cum trebuie să fie.

Date fiind toate acestea, teoria etică a lui Russell nu este surprinzătoare. Înclinațiile noastre nu sunt *prin ele însele* nici bune, nici rele; sunt pur și simplu niște fapte. Ele sunt bune sau rele după cum stimulează sau stânjenesc alte porniri, fie ale noastre, fie ale altora. Dorința mea de a bea fără măsură nu-i decât o dorință oarecare, dar ea se bate cap în cap cu dorința mea ca a doua zi să nu fiu mahmur, precum și cu dorința dumitale de a călători în siguranță pe șosele și cu dorința patronului meu ca angajatului său care răspunde la telefon și întâmpină vizitatorii să nu i se împleticească limba. Băutul fără măsură este în cel mai bun caz imprudent, iar în multe situații reprobabil. Pe de altă parte, dorința de a fi util și cooperant îi ajută pe alții să-și atingă scopurile și nu stă în calea altor

dorințe ale mele. Din acest motiv spunem că generozitatea, serviabilitatea și cumsecădenia sunt însușiri lăudabile. Criteriile în conformitate cu care taxăm anumite comportamente ca fiind prudente sau moralmente acceptabile se întemeiază pe ceea ce Russell numea mai târziu „composibilitate" în sfera dorințelor: trebuie să cultivăm acele înclinații care ajută la împlinirea dorințelor și să le eliminăm pe cele care le zădărnicesc.

Legătura cu explicația dată de Russell instinctelor creatoare și cu ura sa față de război este îndeajuns de evidentă. La fel și faptul că explicarea eticii luând drept cadru satisfacerea dorințelor pare firesc să conducă la o teorie morală seculară, naturalistă și hedonistă. Se poate susține cu destul temei că, dacă Russell ar fi fost consecvent, asta e ceea ce ar fi oferit cititorilor săi. Totuși, nu s-a întâmplat așa; teoria pe care o dezvoltă este, ce-i drept, seculară și naturalistă, dar nu este (în chip precumpănitor) o pledoarie în favoarea hedonismului. Asemeni în foarte mare măsură nașului său John Stuart Mill, Russell a pledat pentru idealuri înalte, legate doar în mod lax cu năzuința la fericire în sensul curent al cuvântului – idealuri precum curajul, iubirea de adevăr și o preocupare ne-instrumentală pentru lumea naturală. Pe drept sau pe nedrept, era de acord cu Mill în ideea că un Socrate nesatisfăcut este preferabil unui neghiob

satisfăcut. Cartea de față pledează pentru căutarea adevărului ca unul dintre elementele vieții împlinite, iar reprosul cel mai pătimaș adresat de Russell religiei era de a fi o reacție *lașă* la răceala deprimantă a universului.

Credințele mele a apărut într-o serie de cărți foarte scurte – editorii le spuneau „broșuri" – intitulată „Azi și mâine". Erau cărți de foarte mică întindere care abordau o gamă largă de teme: „viitorul femeilor, războiul, problema demografică, știința, mașinile, morala, teatrul, poezia, artele plastice, muzica, sexualitatea etc.". Dora Russell a scris *Hypatia*, în care pleda pentru emanciparea femeilor, iar Russell a scris pentru seria menționată două broșuri, *Credințele mele* fiind cea de-a doua. J. B. S. Haldane oferise în *Dedal* o viziune optimistă despre ceea ce avea să înfăptuiască în viitor știința pentru omenire; Russell a ripostat scriind *Icar*, în care preciza că fiul lui Dedal a învățat să zboare, dar nu și să zboare inteligent. Întrucât știința, rod al investigării raționale a naturii, putea să ne spună doar *cum* să ne atingem scopurile, exista o mare probabilitate ca cele mai de seamă rezultate ale progresului științific să transforme războiul într-un masacru planetar. Dacă vom evita acest deznodământ, ori vom ajunge să ne plictisim de moarte pe măsură ce gigantice birocrații vor prelua administrarea lumii, ori ne vom transforma în

făpturi docile de felul celor imaginate în *Minunata lume nouă* a lui Huxley (carte probabil inspirată de *Icar*-ul lui Russell), manipulate genetic astfel încât să se potrivească rolurilor sociale în care sunt distribuite și îndopate cu medicamente care să ducă la capăt ceea ce nu a izbutit eugenia.

Dat fiind că Russell a fost unul dintre fondatorii Campaniei pentru Dezarmare Nucleară și un scriitor prolific pe tema grozăviilor războiului atomic, se poate ușor da uitării faptul că temerile sale dintâi privitoare la viitorul omenirii n-au fost stârnite de armele nucleare, ci de încleștările militare industrializate din Primul Război Mondial, iar apoi de apariția, în anii 1930, a bombardierului cu rază lungă de acțiune. *Icar* era scrisă cu umor caustic, era teribil de nedreaptă în caracterizarea pe care o făcea aproape tuturor deținătorilor puterii ca fiind vicioși și nesăbuiți, și era profund pesimistă în privința perspectivelor speciei umane. În ea Russell exprima, nu pentru ultima oară, ideea că poate n-ar fi rău ca omenirea să se autoexterminе, de vreme ce tot făcuse un talmeș-balmeș din existența sa.

Credințele mele avea menirea declarată de a mai îndrepta cumpăna judecății. Ea este o scriere atât de lucidă și de delectabilă, încât a te apuca să le explici cititorilor conținutul ei ar însemna să le răpești plăcerea contactului direct cu scriitura rus-

selliană. Mai de folos ar fi poate să spunem câte ceva despre poziția caracteristică a lui Russell față de religie și despre concluzia hotărât optimistă a acestei cărți, care stăruie asupra posibilităților productive ale științei, în opoziție cu prorocirile sumbre din *Icar*.

Există două feluri de atei – Russell își spunea agnostic, vrând să indice astfel că nu este *imposibil* să existe un fel de Dumnezeu, dar nutrea neclintit certitudinea că Dumnezeu nu există, încât ar fi fost mai potrivit să-și spună ateu. Poziția ateului de primul fel este uneori parafrazată prin cuvintele „Dumnezeu nu există, iar eu îl detest"; el (sau ea) dorește ca Dumnezeu să existe, spre a avea cui să i se plângă de absurditatea universului. Leonard Woolf spunea la un moment dat că i-ar plăcea să-l întrebe pe Dumnezeu în legătură cu alcătuirea sistemului digestiv uman, a cărui „țevărie" i se părea deosebit de ineptă. Ateul de al doilea fel este mai mult plictisit decât iritat; el (sau ea) nu vede ce rost are născocirea de povești despre zei, spirite sau alte astfel de entități supranaturale; ele nu adaugă nimic la înțelegerea de către noi a lumii, în schimb creează harababură intelectuală și furnizează motive pentru persecuții reciproce, în situația în care specia noastră nu are nevoie să-i fie sporite incoerența și violența. Cineva poate fi ateu în ambele aceste

accepțiuni, dar din punct de vedere retoric nu este convenabil să fii concomitent așa.

Russell era la fel de des un ateu de primul fel ca și de cel de-al doilea, dar *Credințele mele* este scrisă precumpănitor din cel de-al doilea punct de vedere. Cu toate acestea, primul fel de ateism este cel din care chiar și acest eseu își trage în mare măsură forța emoțională. Din partea ateilor care nu văd de ce s-ar osteni cineva să născocească povești fanteziste despre originile universului și despre cum ar trebui să ne purtăm, te-ai aștepta să nu spună nimic pe această temă, ci să se consacre altor subiecte. Russell rareori pierdea prilejul de a-i vorbi de rău pe habotnici – iar cei vizați nu i-au rămas datori.

Explicația evidentă stă în faptul că Russell era cel puțin pe jumătate convins că existența umană e un lucru jalnic; viața ar fi putut fi minunată, dar în foarte mare măsură nu este astfel. Iată de ce era intolerabil să crezi că o ființă a putut în mod deliberat să creeze o lume în care suntem necontenit bântuiți de spaime, murim de boli chinuitoare când nu pierim de moarte violentă, iar suferințele pe care ni le pricinuiesc mâhnirea și dezamăgirile sunt cu mult mai intense decât plăcerile pe care ni le procură dragostea și împlinirea ambițiilor. Dacă ar exista Dumnezeu sau o pluralitate de zei, el, respectiv ei, ar trebui judecat/judecați pentru

delicte împotriva umanității. Credincioșii sunt vinovați că laudă strâmbătatea și cruzimea, fie pentru că sunt prea lași pentru a deschide ochii la faptul că Dumnezeu e un nelegiuit, fie pentru că li s-a pervertit simțul moral și au ajuns în fapt să creadă în dreptul celui mai tare.

Ateismul din *Credințele mele* este de cel de-al doilea fel, mai puțin inflamat. Tot ce este de cunoscut despre lume ni se dezvăluie treptat grație științei, și nu există temeiuri serioase de a presupune nici că suntem nemuritori, nici că în spatele mașinăriei universului stă un ceasornicar invizibil. Cu toate acestea, din carte nu lipsesc, ici și colo, săgeți veninoase la adresa rolului religiei în etică și în politică. Russell folosește mai cu seamă prilejul de a-i învinui pe exponenții religiei că susțin contracararea suprapopulării prin războaie și foamete, dar totodată se împotrivesc controlului nașterilor prin contracepție, în favoarea căreia se pronunțau la acea vreme Margaret Sanger și alții. Lui Russell, firește, îi făcea plăcere să-i înfurie pe credincioși prin argumente de acest fel. Mulți dintre cititorii lui deplâng frecventele-i partizanate, dar în spatele tacticilor sale retorice se ascundea ceva serios.

Iată despre ce este vorba: multe religii – cu osebire creștinismul – acordă o atenție obsesivă chestiunilor ce țin de conduita sexuală. În loc să

se întrebe ce anume le-ar permite oamenilor să ducă o viață cât de cât fericită, să aducă pe lume destui, dar nu prea mulți, copii sănătoși, fericiți și convenabil educați, creștinii, după părerea lui Russell, își irosesc timpul îngreunând, și nu înlesnind, reflecția calmă asupra unor astfel de lucruri. Când te uiți la actualii adversari ai avortului din Statele Unite, e lesne să simpatizezi cu Russell. Credincioșii și-au luat revanșa asupra lui Russell în 1940, când un tribunal din New York a anulat numirea sa la City College pe motiv că ar propovădui „imoralitatea". Printre probele la care au apelat atunci inamicii săi s-a numărat și cartea de față.

Cel puțin una dintre obiecțiile lui Russell față de codurile morale de inspirație religioasă ar putea fi aplicată pe scară mai largă, nu doar sistemelor morale bazate pe religie în sens restrâns. Russell s-a arătat ostil tuturor formelor de etică bazată pe reguli. Credința sa că morala joacă un rol foarte mic în viață era destul de îndreptățită. Nimeni, de pildă, atunci când își îngrijește copilul bolnav, nu se inspiră din regulile privitoare la îndatoririle părintești; cei aflați în această situație sunt, sau nu, motivați de dragoste, și în ambele cazuri morala nu joacă nici un rol. Dacă le lipsește afecțiunea părintească, nu niște reguli morale le-o vor insufla, iar dacă sunt pătrunși de această afecțiune, punctul de vedere moral va fi redundant. Russell

se arăta în mod special ostil ideii că morala constă din reguli stabilite de o autoritate, fie aceasta Dumnezeu sau supraeul. Regulile sunt inflexibile, iar unul dintre lucrurile de care Russell nu se îndoia defel era că reflecția inteligentă asupra comportamentului nostru trebuie să posede o flexibilitate pe măsura caracterului schimbător al evenimentelor.

În sfârșit, care este rolul științei în toate acestea? În *Credințele mele*, Russell susține cu fermitate că nu trebuie să „respectăm" natura, ci să învățăm cum funcționează ea, astfel încât să putem pune puterile ei în slujba scopurilor noastre. În această privință sunt de spus două lucruri. În primul rând, după cum am văzut, Russell nu se putea decide dacă omenirea posedă sau nu înțelepciunea de a folosi știința în scopuri benefice mai degrabă decât în scopuri reprobabile; în *Icar* domină tendința de a zăbovi asupra probabilității ca omenirea să dea științei utilizări distructive, pe când în *Credințele mele* precumpănesc îndemnurile de a o folosi în scopuri nobile. În al doilea rând, evidențiază cu putere contrastul dintre, pe de o parte, religie și morala concepută ca o sumă de reguli inflexibile care nu posedă o bază rațională sau care încurajează aplecarea omenească spre cruzime, și, pe de alta, știința concepută ca înțelegere pas cu pas a relațiilor cauzale dintre fenomene. Atitudinea științifică este cea pe care vrea să o promoveze.

Nu întotdeauna a fost preocupat să-i îndemne pe cititorii săi să nu respecte natura. Patru decenii mai târziu incrimina cu asprime nesăbuința cu care omenirea polua cerul plasând pe orbită sateliți destinați lansării de ogive nucleare asupra inamicului și acuza de „impietate" sugestia pragmatistului american John Dewey că natura ar fi cumva impregnată de finalități umane. În acest punct la Russell nu este vorba, propriu-zis, de o contradicție. El nu a susținut niciodată că natura ar furniza un standard moral sau că ar fi prin ea însăși o sursă de norme pentru conduita noastră; asta e ceea ce are în vedere atunci când în *Credințele mele* denunță „respectul" față de natură. În același timp însă găsea întotdeauna profund emoționante – deopotrivă înfricoșătoare și consolatoare – imensele întinderi pustii ale universului. Această emoție a sa i-a făcut pe mulți cititori să creadă că Russell era fără de voie un gânditor profund religios. Iar dacă lucrul acesta este adevărat, înseamnă că el a fost unul dintre numeroșii gânditori religioși cărora toate religiile existente li se păreau respingător de inadecvate sentimentelor pe care urmăresc să le exprime.

2003 ALAN RYAN

Prefață

În cărticica de față încerc să formulez ceea ce cred despre locul omului în univers și despre posibilitățile sale de a accede la o viață împlinită. În *Icar* mi-am exprimat temerile; în paginile care urmează îmi exprim speranțele. Dezacordul e doar aparent. Cu excepția astronomiei, omenirea nu a dobândit priceperea de a previziona viitorul; în sfera lucrurilor omenești putem vedea că există forțe ce contribuie la fericire și altele ce favorizează nefericirea. Nu știm care din cele două va precumpăni, dar, pentru a acționa chibzuit, trebuie să fim conștienți de amândouă.

1 ianuarie 1925 B. R.

I
NATURA ȘI OMUL

Omul face parte din Natură, nu este ceva opus ei. Gândurile și mișcările lui corporale se supun acelorași legi ca și mișcările astrelor și ale atomilor. În comparație cu Omul, lumea fizică este mare – mai mare decât se credea pe vremea lui Dante, dar nu atât de mare cum părea acum o sută de ani.* Atât în sus cât și în jos, atât în mare cât și în mic, știința pare a atinge niște limite. Se consideră că universul are o întindere spațială finită și că o rază de lumină ar putea să-l înconjoare în câteva sute de milioane de ani. Se mai consideră că materia constă din electroni și protoni, care sunt de mărime finită iar numărul lor în lume este și el finit. Probabil că schimbările lor nu se petrec în chip continuu, cum se credea odinioară, ci au loc prin salturi, acestea nefiind niciodată mai mici decât un anumit salt minim. După cât se pare, legile acestor schimbări pot fi rezumate într-un număr mic de

* Russell scria acestea în 1925 (*n.tr.*).

principii foarte generale, care determină trecutul și viitorul lumii când o mică porțiune din istoria ei este cunoscută.

Știința fizică se apropie astfel de stadiul în care va fi încheiată și va deveni, ca atare, neinteresantă. Date fiind legile care guvernează mișcările electronilor și ale protonilor, restul nu-i decât geografie – o colecție de fapte particulare privitoare la distribuția lor în cuprinsul unei porțiuni din istoria lumii. Numărul total de fapte geografice de care e nevoie pentru determinarea istoriei lumii este probabil finit; teoretic, ele ar putea fi scrise toate într-o carte voluminoasă ce ar putea fi ținută la Somerset House împreună cu o mașină de calcul care i-ar permite cercetătorului ca printr-o învârtire de manivelă să afle faptele privitoare la alte epoci decât cele înregistrate. E greu de închipuit ceva mai puțin interesant sau mai diferit de plăcerile incitante pe care le prilejuiesc descoperirile incomplete. E ca și cum am urca un munte înalt și n-am găsi în vârful lui decât un restaurant unde se vinde bere de ghimbir, înconjurat de ceață, dar echipat cu aparat de radiotelegrafie. Poate că pe timpul lui Ahmes* tabla înmulțirii era un lucru incitant.

* Scrib din epoca celei de-a optsprezecea dinastii a faraonilor egipteni (secolul al XVII-lea î.Hr.), considerat autorul celor mai vechi documente cu conținut matematic (*n.tr.*).

Din această lume fizică, neinteresantă în sine, face parte și Omul. Corpul său, la fel ca și restul materiei, constă din electroni și protoni, care, din câte știm, se supun acelorași legi ca și cei ce nu intră în alcătuirea animalelor sau a plantelor. Sunt unii care susțin că fiziologia nu va putea fi niciodată redusă la fizică, dar argumentele lor nu sunt foarte convingătoare și pare prudent să presupunem că ei nu au dreptate. Ceea ce numim „gândurile" noastre pare să depindă de modul de organizare a căilor nervoase din creier, așa cum călătoriile depind de șosele și de căi ferate. Energia utilizată în gândire pare a fi de obârșie chimică; de pildă, o carență de iod poate transforma un om inteligent într-un idiot. Fenomenele psihice par a sta în legătură cu structura materială. Iar dacă este așa, nu putem presupune că un electron sau un proton izolat poate „gândi"; ar fi ca și cum ne-am aștepta ca un jucător să joace de unul singur un meci de fotbal. Tot așa, nu putem presupune că gândirea unui individ supraviețuiește morții sale trupești, de vreme ce aceasta distruge organizarea creierului și disipează energia ce folosea căile cerebrale.

Dumnezeu și nemurirea, dogmele centrale ale religiei creștine, nu-și află nici un suport în știință. Nu se poate afirma că vreuna dintre cele două doctrine este esențială pentru religie, de vreme ce nici una din ele nu se regăsește în buddhism. (Cât

privește nemurirea, acest enunț în forma lui vagă s-ar putea să nu stea în picioare, dar în ultimă analiză este corect.) Noi cei din Occident am ajuns însă să le gândim ca alcătuind minimul ireductibil al teologiei. Nu încape îndoială că oamenii vor îmbrățișa pe mai departe aceste crezuri, pentru că le sunt plăcute, întocmai cum ne este plăcut să credem că noi înșine suntem virtuoși iar dușmanii noștri sunt vicioși. Eu unul le consider însă lipsite de orice temei. Nu pretind că aș fi în măsură să demonstrez inexistența lui Dumnezeu. De asemenea, nu pot să demonstrez nici că Satan e o ficțiune. E posibil ca Dumnezeul creștin să existe; tot așa s-ar putea să existe zeii Olimpului, sau cei ai Egiptului antic, sau cei ai Babilonului. Dar nici una din aceste ipoteze nu este mai probabilă decât vreo alta: ele se află dincolo de perimetrul cunoașterii fie și doar probabile, încât nu există nici un temei de a acorda preferință vreuneia din ele. Nu mai stărui aici asupra acestei chestiuni, deoarece m-am ocupat de ea într-o altă lucrare.[1]

Cu problema nemuririi personale lucrurile stau întru câtva altfel. Aici sunt posibile atât dovezi pro, cât și dovezi contra. Persoanele sunt parte a lumii de fiecare zi, investigate de știință, iar condițiile ce determină existența lor pot fi descoperite. O pică-

1. Vezi cartea mea *Filozofia lui Leibniz*, capitolul XV.

tură de apă nu este nemuritoare; ea poate fi descompusă în oxigen și hidrogen. Încât, dacă picătura de apă ar susține că posedă o calitate a „apozității" ce ar supraviețui disoluției ei, am înclina să fim sceptici. În mod asemănător, știm despre creier că nu este nemuritor și mai știm că energia organizată a unui corp viu devine în urma morții demobilizată și deci incapabilă de acțiune colectivă. Toate dovezile converg în a arăta că ceea ce considerăm a fi viața noastră psihică este legat de structura creierului și de energia somatică organizată. Este, prin urmare, rațional să presupunem că viața sufletească încetează odată cu încetarea celei trupești. Argumentul este doar probabilistic, dar este la fel de puternic ca acelea pe care se sprijină majoritatea concluziilor științifice.

Această concluzie poate fi atacată pe varii temeiuri. Cercetarea psihologică pretinde a fi în posesia unor dovezi științifice efective în favoarea supraviețuirii și fără îndoială că modul ei de a proceda este, în principiu, corect din punct de vedere științific. Dovezile de acest fel ar putea deveni atât de covârșitoare, încât nici o persoană cu formație științifică să nu le poată respinge. Ponderea acordată dovezilor trebuie să depindă însă de probabilitatea antecedentă a ipotezei supraviețuirii. Pentru un ansamblu de fenomene există întotdeauna o diversitate de explicații posibile, dintre care trebuie să o

preferăm pe cea a cărei improbabilitate antecedentă este minimă. Cei ce deja consideră probabilă supraviețuirea sufletului vor fi dispuși să privească această teorie drept cea mai bună explicație a fenomenelor psihice. Pe când cei care, pe alte temeiuri, consideră neplauzibilă această teorie vor căuta alte explicații. În ce mă privește, consider dovezile în favoarea supraviețuirii furnizate până acum de cercetarea psihologică mult mai slabe decât dovezile psihologice ale oponenților supraviețuirii. Sunt gata însă să admit că cele dintâi ar putea deveni în orice moment mai puternice, în care caz ar fi neștiințific să tăgăduim supraviețuirea. Supraviețuirea după moartea somatică nu este însă totuna cu nemurirea: ea ar putea să însemne doar o amânare a morții psihice. Or, oamenii doresc să creadă în nemurire. Cei ce cred în ea vor obiecta împotriva argumentelor psihologice de felul celor folosite de mine, pe temeiul că sufletul și corpul sunt total disparate și că sufletul este ceva diferit de manifestările sale empirice la nivelul organelor noastre somatice. Eu cred că asta este o superstiție metafizică. „Spirit" și „materie" sunt deopotrivă termeni comod de folosit pentru anumite scopuri, dar nu desemnează niște realități ultime. Electronii și protonii, la fel ca sufletul, sunt ficțiuni logice; fiecare este, de fapt, o istorie, un șir de evenimente, și nu o unică entitate persistentă. În cazul sufletului, lucrul acesta

este evident în lumina faptelor ce țin de creștere. Oricine reflectează cât de cât despre concepere, gestație și pruncie nu va putea crede cu adevărat că sufletul este un ce indivizibil, perfect și complet de-a lungul acestui proces. Este evident că el crește, ca și corpul, și că derivă deopotrivă din spermatozoid și din ovul, ceea ce înseamnă că nu este indivizibil. Aceasta nu înseamnă materialism, ci simplă recunoaștere a faptului că orice fenomen interesant ține de organizare, nu de o substanță primordială.

Metafizicienii au avansat nenumărate argumente spre a dovedi că sufletul este cu necesitate nemuritor. Există un test simplu, apt să răstoarne toate aceste argumente. Ele ar dovedi deopotrivă că sufletul impregnează cu necesitate tot spațiul. Cum însă nu ne interesează atâta să fim corpolenți, cât să trăim mult, nici unul dintre metafizicienii respectivi n-a observat această aplicație a raționamentelor lor. Este un exemplu al uimitoarei puteri pe care o are dorința, de a-i face până și pe niște oameni foarte inteligenți să nu observe anumite erori logice care altminteri ar fi bătătoare la ochi. Dacă nu ne-ar fi frică de moarte, nu cred că ideea nemuririi s-ar fi înfiripat vreodată.

Frica stă la baza dogmei religioase, ca și a atâtor alte fenomene din viața omului. Frica de alți oameni, luați individual sau colectiv, domină o mare parte

din viața noastră socială, dar cea care dă naștere religiei este frica de natură. Antiteza dintre spirit și materie este, după cum am văzut, mai mult sau mai puțin iluzorie. Există însă o altă antiteză care este mai importantă – și anume aceea dintre lucrurile ce pot și cele ce nu pot fi afectate de dorințele noastre. Linia despărțitoare dintre cele două nu este nici netă, nici imuabilă: pe măsură ce știința înaintează, tot mai multe lucruri sunt aduse sub control uman. Cu toate acestea, rămân mereu lucruri ce scapă acestui control. Printre ele se numără faptele *mari* ale lumii noastre, cele de care se ocupă astronomia. Numai faptele aflate pe suprafața pământului sau în apropierea ei pot fi, într-o anumită măsură, modificate de noi spre a se potrivi dorințelor noastre. Și chiar și la suprafața pământului puterile noastre sunt foarte limitate. Mai cu seamă, nu putem împiedica moartea, deși în multe cazuri o putem amâna.

Religia este o încercare de depășire a acestei antiteze. Dacă lumea se află sub stăpânirea lui Dumnezeu iar El poate fi înduplecat prin rugăciune, devenim părtași la omnipotență. Pe vremuri, ca răspuns la rugăciune se întâmplau miracole; ele se întâmplă și acum în Biserica Catolică, dar protestanții au pierdut această putere. Există totuși posibilitatea de a ne dispensa de miracole, căci Providența a decretat ca acțiunea legilor naturii să producă

cele mai bune rezultate posibile. Iată cum credința în Dumnezeu servește încă la umanizarea universului natural și la a-i face pe oameni să simtă că forțele fizice le sunt în fapt niște aliați. În mod asemănător, nemurirea înlătură frica în fața morții. Oamenii care cred că atunci când mor vor avea parte de beatitudinea veșnică e firesc să privească moartea fără a fi cuprinși de spaimă, deși, din fericire pentru tagma medicală, asta nu se întâmplă invariabil. Grație acestei credințe, spaimele oamenilor sunt alinate întru câtva chiar și când nu pot fi total alungate.

Dat fiind că-și are obârșia într-un sentiment de groază, religia a conferit demnitate anumitor genuri de frică, făcându-i pe oameni să nu le considere dezonorante. Prin asta a adus un mare deserviciu omenirii, pentru că orice frică e un lucru rău. Eu cred că după moarte voi putrezi și nimic din eul meu nu va supraviețui. Nu sunt tânăr și iubesc viața. Dar mi-ar fi rușine să tremur de frică la gândul anihilării. Fericirea nu este mai puțin veritabilă pentru că în mod inevitabil va lua sfârșit, după cum gândirea și iubirea nu-și pierd valoarea pentru că nu vor dăinui în veci. Mulți oameni s-au purtat cu semeție pe eșafod; cu siguranță, același simțământ ar trebui să ne deprindă să acceptăm adevărul despre locul omului în univers. Chiar dacă ferestrele deschise ale științei ne fac la început să

tremurăm, tânjind după confortabila căldură casnică a tradiționalelor mituri antropomorfe, până la urmă aerul proaspăt aduce vigoare iar spațiile întinse își au splendoarea lor.

Filozofia naturii e una, filozofia valorii este cu totul altceva. Din amestecul lor nu poate rezulta nimic bun. Ceea ce considerăm bun, ceea ce ne-ar plăcea, n-are nici o legătură cu ceea ce este, care face obiectul filozofiei naturii. Pe de altă parte, nu putem fi împiedicați să valorizăm un lucru sau altul pe temeiul că lumea nonumană nu le valorizează, după cum nu putem fi siliți să admirăm ceva pentru că este o „lege a naturii". Suntem fără doar și poate parte din natură, ca a produs dorințele, speranțele și temerile noastre, în conformitate cu legi pe care fizicianul începe să le descopere. În acest sens suntem parte a naturii, suntem subordonați naturii, suntem rezultatul unor legi naturale și, pe termen lung, victime ale lor.

Filozofia naturii nu trebuie să fie excesiv de terestră; pentru ea, Pământul nu-i decât una dintre planetele relativ mici ale uneia dintre stelele relativ mici ale Căii Lactee. Ar fi ridicol ca filozofia naturii să fie deformată astfel încât să furnizeze rezultate pe placul minusculilor paraziți ce trăiesc pe această neînsemnată planetă. Vitalismul ca filozofie, precum și evoluționismul, se arată, în această privință, lipsite de simțul proporțiilor și de rele-

vanță logică. Ele tratează faptele de viață, care sunt de interes personal pentru noi, ca având o semnificație cosmică, nu una mărginită la suprafața Terrei. Optimismul și pesimismul, ca filozofii cosmice, vădesc același umanism naiv; lumea mare, atât cât o cunoaștem din filozofia naturii, nu este nici bună, nici rea și nu este preocupată de a ne face pe noi fericiți sau nefericiți. Toate filozofiile de acest fel izvorăsc din înfumurare și se cer corectate apelând la niscai astronomie.

În filozofia valorii, însă, situația se inversează. Aici natura este doar o parte din ceea ce ne putem imagina; orice lucru sau eveniment, real ori imaginar, poate fi supus aprecierii noastre, și nici un criteriu exterior nu poate arăta că evaluarea noastră e greșită. Noi înșine suntem arbitrii ultimi și irefutabili ai valorii, iar în lumea valorii Natura e doar o parte. În lumea asta, așadar, noi suntem mai mari decât Natura. În lumea valorilor, Natura însăși este neutră, nici bună, nici rea, nemeritând nici admirația, nici dezaprobarea noastră. Noi suntem cei care creăm valoarea, dorințele noastre sunt cele ce conferă valoare. Pe acest tărâm noi suntem regi și, dacă ne înclinăm în fața Naturii, prin asta ne depreciem regatul. Căci determinarea a ceea ce conferă preț vieții ne revine nouă, și nu Naturii – nici chiar Naturii personificate ca Dumnezeu.

2
VALORILE VIEȚII

În diferite epoci și la diferite popoare au existat o multitudine de concepții despre ceea ce înseamnă o viață desăvârșită. Diferențele dintre ele erau într-o oarecare măsură susceptibile de argumentare logică – anume, atunci când între oameni existau dezacorduri în privința mijloacelor de a atinge un scop dat. Unii sunt de părere că pedeapsa cu închisoarea e o modalitate bună de preîntâmpinare a infracțiunilor; alții consideră că educația ar servi mai bine acestui scop. Într-o astfel de divergență de păreri se poate decide adunând o cantitate suficientă de dovezi. Dar există și divergențe în cazul cărora nu ne putem pronunța în acest mod. Tolstoi condamna orice război, pe când alții considerau foarte nobilă viața soldatului care luptă pentru o cauză dreaptă. Aici era probabil în joc o divergență reală privitoare la scopuri. Cei care-l prețuiesc pe soldat de obicei consideră pedepsirea păcătoșilor drept un lucru intrinsec bun; Tolstoi

nu gândea așa. Într-o astfel de chestiune argumentarea nu este posibilă. Prin urmare, nu am cum să dovedesc că viziunea mea despre valorile vieții este corectă; pot doar să enunț această viziune și să sper că ea va fi îmbrățișată de cât mai multă lume. Viziunea mea este aceasta:

Viața demnă de trăit este cea inspirată de iubire și călăuzită de cunoaștere.

Atât cunoașterea, cât și iubirea sunt indefinit extensibile; adică, oricât de bună ar fi o viață, se poate imagina una mai bună decât ea. Nici iubirea fără cunoaștere, nici cunoașterea fără iubire nu pot avea drept rezultat o viață împlinită. În Evul Mediu, când într-o țară izbucnea o molimă, clericii sfătuiau populația să se adune în biserici spre a se ruga să fie cruțată; rezultatul era răspândirea bolii cu o extraordinară rapiditate în mulțimea celor îngrămădiți la rugăciune. Acesta era un exemplu de iubire fără cunoaștere. Recentul război* a fost un exemplu de cunoaștere fără iubire. În ambele cazuri rezultatul a fost moartea unor mari mase de oameni.

Deși iubirea și cunoașterea sunt ambele necesare, iubirea e într-un sens mai fundamentală, pentru

* Este vorba, evident, de Primul Război Mondial (*n.tr.*).

că ea îi va face pe oamenii inteligenți să caute cunoaștere spre a afla cum le pot fi de folos celor pe care-i iubesc. Dacă însă oamenii nu sunt inteligenți, ei se vor mulțumi să creadă ceea ce li s-a spus și s-ar putea să facă rău în pofida celor mai sincere bune intenții. Drept ilustrare a ceea ce am în vedere ne pot servi cel mai bine niște exemple din medicină. Un medic competent este mai de folos unui bolnav decât cel mai devotat prieten, iar progresul în sfera cunoașterii medicale contribuie mai mult la sănătatea comunității decât o filantropie ignorantă. Totuși, un minimum de bunăvoință este și aici esențial pentru ca de descoperirile științifice să nu profite doar cei bogați.

Cuvântul „iubire" acoperă o gamă largă de sentimente; eu îl folosesc anume pentru că vreau să le includ pe toate. Iubirea ca afect – pe ea o am aici în vedere, căci iubirea „din principiu" nu mi se pare genuină – se mișcă între doi poli: pe de o parte, pura plăcere a contemplării; pe de alta, pura bunăvoință. Față de obiecte neînsuflețite nu e posibilă decât delectarea de primul fel: nu putem simți bunăvoință față de un peisaj sau de o sonată. Acest tip de plăcere reprezintă pesemne sursa artei. Ea este, de regulă, mai puternică la copiii de vârstă fragedă decât la adulți, mai înclinați, aceștia, să privească obiectele în spirit utilitar. Și joacă un rol important în sentimentele noastre față de oameni,

dintre care unii, când sunt priviți doar ca obiecte de contemplare estetică, posedă farmec, iar alții dimpotrivă.

Polul opus al iubirii îl constituie pura bunăvoință. Sunt oameni care își sacrifică viața ajutându-i pe leproși; într-un astfel de caz iubirea nutrită de cei în cauză nu poate cuprinde nici un element de delectare estetică. Iubirea părintească este, de regulă, însoțită de plăcerea pe care o procură făptura copilului, dar rămâne puternică și când acest element lipsește cu totul. Ar putea părea bizar să numim „bunăvoință" grija arătată unui copil bolnav de către mama sa, dat fiind că prin acest termen ne-am obișnuit să desemnăm un afect diluat și însoțit de o bună doză de prefăcătorie. Este însă greu de găsit un cuvânt prin care să desemnăm dorința cuiva ca o altă persoană să aibă parte de bine. Fapt e că în cazul simțămintelor părintești o dorință de acest fel poate atinge un mare grad de intensitate. În alte cazuri ea este mult mai puțin intensă; pare chiar plauzibil să considerăm orice afect altruist ca pe o extindere a simțămintelor părintești, sau uneori ca o sublimare a lor. În lipsa unui cuvânt mai potrivit, voi numi, deci, acest afect „bunăvoință". Țin să spun însă răspicat că vorbesc aici de un afect, nu de un principiu, și că nu includ deloc în el sentimentul de superioritate care este uneori asociat acestui cuvânt. Vocabula

„simpatie" exprimă în parte ceea ce am în vedere, dar fără elementul de activitate pe care țin să-l includ.

Iubirea în cel mai deplin înțeles al cuvântului este o combinație indisolubilă a celor două elemente, delectarea și bunăvoința. Plăcerea pe care o procură unui părinte un copil frumos și înzestrat combină ambele elemente; la fel și iubirea dintre sexe în ipostaza ei optimă. Doar că în cazul iubirii dintre sexe bunăvoința există numai acolo unde posesia persoanei iubite este sigură, căci altminteri va fi subminată de gelozie, care în schimb potențează plăcerea contemplării. Plăcerea nedublată de bunăvoință poate fi crudă; iar bunăvoința fără plăcerea estetică tinde adesea să fie rece și ușor superioară. Persoana care se dorește iubită vrea să fie obiectul unei iubiri care cuprinde ambele elemente menționate, exceptând cazurile de extremă slăbiciune, cum sunt pruncia și bolile grave. În astfel de cazuri bunăvoința poate fi singura dorită. Invers, în cazurile de extremă vigoare, admirația este dorită mai mult decât bunăvoința; aceasta e starea de spirit a potentaților și a frumuseților celebre. Ne dorim bunăvoința altora doar în măsura în care simțim nevoia de ajutor sau teama ca nu cumva ei să ne facă rău. Cel puțin, aceasta pare a fi logica biologică a situației, dar ea nu se regăsește

întocmai în viață. Ne dorim afecțiune spre a scăpa de sentimentul de singurătate, dorim, cum se spune, să ne simțim „înțeleși". Este vorba, în acest caz, și de simpatie, nu doar de bunăvoință; persoana a cărei afecțiune ne face bine trebuie nu numai să ne vrea binele, ci să și știe în ce constă pentru noi fericirea. Dar asta ține de celălalt element al vieții împlinite, cel cognitiv.

Într-o lume perfectă, orice ființă capabilă de simțire ar fi pentru oricare alta obiectul celei mai intense iubiri, alcătuită din delectare, bunăvoință și înțelegere, contopite inextricabil. De unde nu rezultă însă că în lumea reală în care trăim ar trebui să încercăm să nutrim astfel de sentimente față de toate ființele simțitoare pe care le întâlnim. Căci sunt multe a căror înfățișare nu ne procură plăcere, pentru că sunt dezgustătoare; dacă ne-am silui firea încercând să le vedem frumoase, n-am face decât să ne tocim sensibilitatea față de ceea ce în chip firesc ne apare frumos. Lăsând deoparte făpturile umane, există purici, ploșnițe și păduchi. Ar fi trebuit să trecem prin tot atâtea năpaste ca Bătrânul Marinar*, înainte de a putea simți plăcere în contemplarea acestor făpturi. Unii sfinți, ce-i drept, le-au numit „perlele Domnului", dar

* Din balada cu acest titlu a poetului englez Samuel Taylor Coleridge (*n.tr.*).

ceea ce le procura delectare acestor oameni era prilejul de a-și afișa sfințenia.

Sfera bunăvoinței este mai lesne de extins, dar până și ea are niște limite. Un bărbat dornic să se însoare cu o domnișoară nu ne-ar face o bună impresie dacă, aflând că mai e cineva care vrea să se însoare cu dânsa, ar bate în retragere; considerăm că în acest caz este vorba de un tărâm unde competiția își are rostul ei. Adevărul e că sentimentele lui față de un rival nu pot fi *integral* binevoitoare. Cred că în toate modurile de definire a vieții pământești împlinite trebuie presupusă o anume bază de vitalitate animală și de instinct animalic; fără acestea, viața devine neinteresantă și insipidă. Civilizația trebuie să fie un adaos la ele, nu un substitut al lor; sfântul ascetic și înțeleptul detașat nu sunt în această privință niște ființe umane împlinite. Când sunt puțini la număr, ei pot îmbogăți o comunitate; dar o lume formată numai din ei ar muri de plictiseală.

Aceste considerații conferă o anumită pondere plăcerii ca ingredient al iubirii desăvârșite. Plăcerea, în lumea noastră reală, este inevitabil selectivă și ne împiedică să avem aceleași sentimente față de toți oamenii. Când între plăcere și bunăvoință se ivesc conflicte, ele trebuie, de regulă, soluționate prin compromis, nu prin totala sacrificare a uneia în favoarea celeilalte. Instinctul își are drep-

turile lui, iar dacă-l oropsim peste măsură, se va răzbuna în modalități subtile. Când țintim, așadar, la o viață împlinită, trebuie să ținem cont de limitele posibilităților omenești. Cu aceasta revenim iar la necesitatea cunoașterii.

Când vorbesc de cunoaștere ca ingredient al vieții împlinite, nu mă gândesc la cunoașterea etică, ci la cea științifică și la cunoașterea de fapte particulare. Nici nu cred că există, riguros vorbind, cunoaștere etică. Când vrem să atingem un scop sau altul, cunoașterea ne poate indica mijloacele potrivite, iar într-o exprimare neriguroasă această cunoaștere ar putea trece drept una etică. Eu nu cred însă că putem decide ce fel de conduită este morală sau imorală decât prin prisma consecințelor ei probabile. Dat fiind un scop de atins, descoperirea modalității de a-l atinge este o chestiune ce ține de știință. Toate regulile morale trebuie testate examinând dacă tind sau nu să realizeze scopurile pe care le dorim. Zic scopurile pe care le dorim, nu scopurile pe care *ar trebui* să le dorim. Ceea ce „ar trebui" să dorim înseamnă, pur și simplu, ceea ce altcineva vrea ca noi să dorim; de obicei, ceea ce autoritățile – părinți, dascăli, polițiști și judecători – ar vrea să dorim. Dacă tu îmi spui „trebuie să faci cutare și cutare", puterea motivantă a cuvintelor tale rezidă în dorința mea ca tu să mă aprobi – plus, eventual, în răsplata și pedepsele

atașate aprobării, respectiv dezaprobării tale. Cum orice comportament izvorăște din dorință, e clar că ideile etice nu contează decât în măsura în care influențează dorința. O fac prin intermediul dorinței de aprobare și al temerii de dezaprobare. Acestea sunt forțe sociale puternice, iar noi ne străduim în chip firesc să le câștigăm de partea noastră dacă vrem să realizăm un scop social sau altul. Când spun că moralitatea conduitei trebuie judecată prin prisma consecințelor ei probabile, prin asta vreau să spun că doresc să văd că este aprobat comportamentul propice realizării scopurilor sociale pe care le dorim, și dezaprobat comportamentul opus acestuia. În prezent nu se întâmplă așa; există anumite reguli tradiționale conform cărora aprobarea și dezaprobarea sunt distribuite neținându-se cont de consecințe. Dar despre această chestiune voi discuta în capitolul următor.

Inutilitatea eticii teoretice este evidentă în cazurile simple. Să presupunem, bunăoară, că ți s-a îmbolnăvit copilul. Iubirea te face să vrei să-l vindeci, iar știința îți spune ce trebuie făcut pentru asta. Nu există o fază intermediară a eticii teoretice, unde să se demonstreze că vindecarea copilului e un lucru bun. Actul tău izvorăște direct din faptul că dorești un anume scop și din cunoașterea mijloacelor de a-l atinge. Asta este deopotrivă valabil pentru toate actele, fie ele bune sau rele. Sco-

purile diferă, iar cunoașterea este mai adecvată în unele cazuri decât în altele. Dar nu-i chip de a-i determina pe oameni să facă ceea ce nu doresc să facă. Li se pot doar modifica dorințele printr-un sistem de recompense și pedepse, în cadrul căruia aprobarea și dezaprobarea nu sunt cele mai puțin eficace. Întrebarea care se pune pentru moralistul legiuitor este, așadar, următoarea: Cum ar trebui să arate acest sistem de recompense și pedepse pentru a furniza maximul din ceea ce-și dorește autoritatea legiuitoare? Dacă spun că autoritatea legiuitoare are dorințe reprobabile, prin asta înțeleg doar că ea dorește conflict cu o parte a comunității căreia eu îi aparțin. În afara sferei dorințelor umane nu există standarde morale.

Prin urmare, ceea ce deosebește etica de știință nu este un gen special de cunoaștere, ci pur și simplu dorința. Cunoașterea de care are nevoie etica nu diferă cu nimic de cunoașterea din alte domenii; ceea ce e specific în cazul ei este că sunt dorite anumite scopuri, iar conduita moralmente dreaptă este cea care conduce la ele. Firește, pentru ca modul de definire a conduitei drepte să beneficieze de o largă adeziune, scopurile trebuie să fie dezirabile pentru categorii mari de oameni. Dacă aș defini conduita moralmente corectă ca fiind cea care sporește propriul meu venit, cititorii s-ar declara în dezacord cu această definiție. Întreaga eficacitate

a unei argumentări etice rezidă în partea ei științifică, adică în dovedirea faptului că un anume gen de conduită, mai degrabă decât un altul, este mijlocul potrivit pentru un scop dorit de mulți. Fac însă deosebire între argumentarea etică și educația etică. Cea de-a doua constă în a potența anumite dorințe și a slăbi altele. Acesta e un proces total diferit, despre care vom vorbi separat ceva mai încolo.

Acum putem explica mai exact sensul definiției vieții împlinite, cu care am început acest capitol. Când spuneam că viața împlinită constă în iubire călăuzită de cunoaștere, eram motivat de dorința de a trăi pe cât posibil o asemenea viață și de a-i ajuta și pe alții s-o trăiască; iar conținutul logic al acestui enunț este că într-o comunitate în care oamenii trăiesc în acest fel vor fi satisfăcute mai multe dorințe decât în una unde există mai puțină dragoste sau mai puțină cunoaștere. Nu vreau să spun că o astfel de viață este „virtuoasă" sau că opusul ei este „vicios", deoarece acestea sunt niște noțiuni care mi se par lipsite de justificare științifică.

3
REGULILE MORALE

Nevoia practică de reguli morale apare din pricina conflictului dintre dorințe, fie ale unor oameni diferiți, fie ale aceleiași persoane în momente diferite sau chiar în același moment. Un om are poftă să bea, dar în același timp dorește ca în dimineața următoare să fie apt de muncă. Noi îl considerăm imoral dacă adoptă o linie de conduită care se soldează cu o satisfacere totală mai mică a dorințelor sale. Îi judecăm aspru pe oamenii care sunt extravaganți ori nesăbuiți, chiar dacă nu fac rău altora, ci doar lor înșile. Bentham presupunea că întreaga morală poate fi derivată din „interesul egoist luminat" și că o persoană care ar acționa întotdeauna călăuzită de propria sa satisfacție maximă pe termen lung ar acționa întotdeauna moral. Eu nu pot accepta această concepție. Au existat în istorie tirani cărora le producea maximă plăcere spectacolul aplicării torturilor; și nu-i pot lăuda pe asemenea oameni atunci când prudența îi făcea

să cruțe viețile victimelor lor pentru ca a doua zi schingiuirile să poată continua. Totuși, *mutatis mutandis*, prudența este o componentă a vieții lăudabile din punct de vedere moral. Chiar și Robinson Crusoe avea prilejul să practice sârguința, autocontrolul și prevederea, care trebuie recunoscute drept calități morale, întrucât îi sporeau satisfacția totală fără a le aduce prejudicii altora. Această parte a moralei joacă un mare rol în educarea copiilor de vârstă fragedă, prea puțin înclinați să se gândească la viitor. Dacă ea ar fi practicată în mai mare măsură în viața ulterioară, lumea ar deveni repede un paradis, dat fiind că ar fi preîntâmpinate războaiele, care sunt acte izvorâte nu din rațiune, ci din pasiune. Dar, în ciuda importanței pe care o are prudența, ea nu constituie partea cea mai interesantă a moralei. Prudența nu constituie nici partea care ridică probleme intelectuale, de vreme ce nu presupune apelul la nimic ce depășește interesul egoist.

Partea moralei care nu ține de prudență este, în esență, analogă dreptului sau regulamentului unui club. Ea constituie o metodă de a-i face pe oameni capabili să conviețuiască într-o comunitate în pofida eventualelor conflicte dintre dorințele lor. Aici sunt însă posibile două metode foarte diferite. Una este metoda dreptului penal, care-și propune o simplă armonie exterioară, atașând con-

secințe neplăcute actelor care obstrucționează într-un fel sau altul împlinirea dorințelor altor oameni. Aceeași este și metoda criticii sociale: a fi dezaprobat de către propria societate este o formă de pedeapsă, pe care majoritatea oamenilor caută s-o evite nedând prilej să se observe că se abat de la codul grupului din care fac parte. Există însă și o altă metodă, mai fundamentală și cu mult mai satisfăcătoare atunci când este încununată de succes. Ea constă în modificarea caracterului și a dorințelor oamenilor în așa fel încât să fie redus la minimum numărul prilejurilor de conflict, făcând ca împlinirea dorințelor unuia să fie pe cât posibil compatibilă cu împlinirea dorințelor celorlalți. Din acest punct de vedere iubirea este mai bună decât ura, întrucât creează între dorințele persoanelor în cauză armonie în loc de conflict. Doi oameni între care există iubire izbutesc sau eșuează împreună, pe când, atunci când doi oameni se urăsc reciproc, succesul oricăruia din ei înseamnă eșecul celuilalt.

Dacă avem dreptate spunând că viața umană împlinită este inspirată de iubire și călăuzită de cunoaștere, e limpede că regulile ce alcătuiesc codul moral al unei comunități nu au caracter ultim și autosuficient, ci se cer examinate spre a vedea dacă sunt ca și cum ar fi fost instituite prin înțelepciune și bunăvoință. Aztecii considerau că le revine

îndatorirea tristă de a consuma carne de om, temându-se că altminteri Soarele s-ar întuneca. Greșeau în știința lor; și pesemne că și-ar fi dat seama de eroarea pe care o comiteau dacă ar fi nutrit cât de cât iubire față de victimele sacrificiale. Unele triburi își țin în întuneric fetele cu vârste între 10 și 17 ani, pentru ca razele Soarelui să nu le lase gravide. Dar oare codurile noastre morale moderne nu cuprind nimic analog acestor practici barbare? Oare noi interzicem numai lucruri care sunt cu adevărat dăunătoare, sau care sunt, oricum, atât de abominabile încât nici o persoană cu bun-simț nu le-ar putea apăra? N-aș fi atât de sigur de asta.

Morala curentă este un bizar amestec de utilitarism și superstiție, unde însă, cum e și firesc, precumpănește componenta superstițioasă, de vreme ce superstiția se află la obârșia regulilor morale. Inițial, anumite acte au fost socotite dezagreabile zeilor și au fost interzise prin lege pentru că mânia divină se putea abate nu doar asupra indivizilor vinovați, ci și asupra întregii comunități. Astfel a luat naștere noțiunea de păcat, însemnând ceea ce îi displace lui Dumnezeu. E cu neputință de explicat rațional de ce anumite acte erau atât de iritante pentru divinitate; ar fi, bunăoară, foarte greu de spus de ce era potrivnic voinței divine ca iedul să fie fiert în laptele mamei sale. Dar se știa prin revelație că lucrurile așa stau. Uneori poruncile

divine capătă interpretări curioase. De exemplu, ni se spune să nu muncim sâmbăta, iar protestanții interpretează asta în sensul că duminica nu trebuie să ne distrăm. Noii interdicții i se atribuie însă aceeași autoritate sublimă ca și celei vechi.

E limpede că un om cu o viziune științifică asupra vieții nu se poate lăsa intimidat de texte scripturale sau de învățăturile Bisericii. El nu se va mulțumi să spună „cutare act este păcătos și cu asta basta", ci se va întreba dacă acel act este cu adevărat nociv sau dacă nu cumva, dimpotrivă, este nocivă credința că actul este păcătos. Și va descoperi că, mai ales în privința sexualității, morala noastră curentă cuprinde foarte multe precepte a căror origine este pur superstițioasă. Va mai descoperi și că această superstiție, asemeni celei a aztecilor, comportă o cruzime gratuită și ar fi repudiată dacă oamenii ar fi animați de bunăvoință față de semenii lor. Apărătorii moralei tradiționale nu sunt însă decât rareori niște oameni blajini, după cum se poate vedea din simpatia pe care demnitarii ecleziastici o manifestă față de militarism. Ai fi ispitit să crezi că ei prețuiesc morala ca oferind un mod legitim de manifestare dorinței lor de a pricinui durere; păcătosul poate fi hăituit în voie, așa încât – la naiba cu toleranța!

Să urmărim viața omului obișnuit, de la zămislire până la moarte, și să evidențiem punctele în

care morala superstițioasă cauzează suferință gratuită. Încep de la momentul conceperii, deoarece influența superstițiilor este aici cea mai vizibilă. Dacă părinții nu sunt căsătoriți, copilul va purta un stigmat pentru care nu are nici cea mai mică vină. Dacă oricare din părinți are o boală venerică, e probabil ca ea să fie moștenită de copil. Dacă ei au deja prea mulți copii față de venitul familiei, intervin sărăcia, subnutriția, supraaglomerarea, foarte probabil și incestul. Cu toate acestea, marea majoritate a moraliștilor susțin că e mai bine ca părinții să nu știe cum să preîntâmpine această nefericită situație preîntâmpinând conceperea.* Spre a le face pe plac acestor moraliști, milioane de oameni care n-ar fi trebuit să se nască sunt siliți să ducă o viață chinuită doar pentru că se consideră că actul sexual este vicios dacă nu e însoțit de dorința de a procrea, dar nu este vicios când există o asrfel de dorință, chiar dacă este omenește sigur că progenitura va fi sortită unei vieți nefericite. Soarta vic-

* Din fericire, între timp lucrurile s-au schimbat. În prezent, marea majoritate a liderilor protestanți și evrei nu se mai împotrivesc contracepției. Fraza lui Russell descrie fidel situația din 1925. Este semnificativ și faptul că, cu foarte puține excepții, marii pionieri ai contracepției – Francis Place, Richard Carlile, Charles Knowlton, Charles Bradlaugh și Margaret Sanger – au fost liber-cugetători (*nota editorului englez*).

timelor aztece era să fie ucise subit și apoi mâncate, ceea ce comporta mult mai puțină suferință decât cea de care are parte un copil născut într-un mediu pauper și infectat cu o boală venerică. Or, această suferință mai mare este în mod deliberat impusă de către episcopi și politicieni în numele moralei. Dacă ei ar avea măcar un dram de iubire sau de milă față de copii, n-ar putea adera la un cod moral ce implică o atare cruzime diabolică.

La naștere și în frageda pruncie, copilul mediu suferă mai mult din pricini economice decât de pe urma superstiției. Când femeile din familii înstărite aduc pe lume copii, ele beneficiază de cei mai buni medici, de cele mai bune infirmiere, de cea mai bună alimentație, de odihnă optimă și de cele mai potrivite exerciții fizice. Femeile din mediul muncitoresc nu se bucură de aceste avantaje și deseori copiii lor mor din această pricină. Autoritățile publice fac câte ceva pentru ajutorarea mamelor, dar cu foarte multă reticență. În timp ce cantitățile de lapte destinat lăuzelor sunt diminuate pentru a se reduce cheltuielile, autoritățile nu pregetă să aloce sume mari de bani pentru pavarea străzilor fără trafic intens din districte rezidențiale bogate. Nu se poate ca ele să nu știe că luând o astfel de decizie condamnă la moarte pentru delictul de sărăcie un anumit număr de copii din familii muncitorești. Cu toate acestea, partidul de

guvernământ este susținut de imensa majoritate a slujitorilor Bisericii, care, în frunte cu papa, mobilizează peste tot în lume forțele redutabile ale superstiției în sprijinul nedreptății sociale.

În toate etapele educației influența superstiției este cât se poate de nocivă. Un anumit procent de copii sunt înclinați să gândească; unul din țelurile educației este să-i vindece de această înclinație. La întrebările incomode se răspunde prin impunerea tăcerii sau prin pedepse. Pentru inculcarea anumitor tipuri de credințe, cu osebire a celor de factură naționalistă, se folosesc emoțiile colective. Capitaliștii, militariștii și clericii își dau mâna în educație, pentru că la ei toți puterea depinde de precumpănirea factorului emoțional și de raritatea judecății critice. Ajutată și de firea omenească, educația izbutește să sporească și să intensifice aceste propensiuni ale omului mediu.

Un alt mod în care superstiția dăunează educației îl constituie influența exercitată de ea asupra selecției cadrelor didactice. Din rațiuni economice, o femeie cu profesie didactică nu trebuie să se mărite; iar din rațiuni morale, îi este interzis să aibă relații sexuale extramaritale. Dar oricine și-a luat osteneala de a studia morbiditatea psihică știe că virginitatea prelungită este, de regulă, extrem de dăunătoare femeilor – atât de dăunătoare încât, într-o societate sănătoasă, ea ar fi sever descurajată

la învățătoare și profesoare. Restricțiile impuse în acest domeniu duc în tot mai mare măsură la refuzul femeilor energice și întreprinzătoare de a îmbrățișa această profesie. Întreg acest fenomen se datorează influenței persistente a ascetismului superstițios.

În școlile frecventate de copiii din categoriile sociale mijlocii și superioare lucrurile stau și mai rău. Aceste școli sunt înzestrate cu capele pentru oficierea de slujbe religioase, iar educația morală este lăsată pe mâna clericilor. În mod aproape inevitabil aceștia le predau elevilor o morală strâmbă, condamnând acte ce nu fac nici un rău și trecând cu vederea acte extrem de nocive. Ei condamnă cu toții relațiile sexuale între persoane necăsătorite care se iubesc, dar nu sunt încă sigure că vor să trăiască toată viața împreună. De asemenea, în majoritea lor, condamnă contracepția. În schimb, nici unul dintre ei nu condamnă brutalitatea unui soț care pricinuiește moartea soției sale ca urmare a sarcinilor prea frecvente. Am cunoscut un cleric de vază a cărui soție a născut în nouă ani nouă copii. Medicii l-au avertizat că dacă ar mai rămâne însărcinată ar muri. În anul următor lucrul acesta s-a adeverit. Pe soț nu l-a condamnat nimeni; el și-a păstrat parohia, cu beneficiile aferente, și s-a recăsătorit. Cât timp clericii vor fi îngăduitori față de acte de cruzime și vor afurisi, în schimb,

plăcerile nevinovate, ei nu vor putea decât să facă rău ca păzitori ai moralei celor tineri.

Un alt efect nociv al superstiției asupra educației îl constituie absența instruirii privitoare la sexualitate. Principalele fapte fiziologice ar trebui predate cât se poate de simplu și firesc înainte de pubertate, când încă nu sunt excitante. La pubertate ar trebui predate elementele unei morale sexuale nesuperstițioase. Băieților și fetelor ar trebui să li se spună că nimic nu poate justifica actul sexual acolo unde nu există înclinație reciprocă. Această idee este contrară doctrinei Bisericii, potrivit căreia, dacă partenerii sunt căsătoriți iar soțul mai dorește un copil, contactul sexual este justificat oricât de reticentă ar fi soția. Băieții și fetele trebuie să afle, de asemenea, că în căsnicie fiecare dintre soți este dator să respecte libertatea celuilalt; și să fie făcuți să simtă că nimic nu dă unei ființe umane drepturi asupra altei ființe umane și că gelozia și mentalitatea posesivă ucid dragostea. Trebuie făcuți să înțeleagă că aducerea pe lume a unei alte ființe umane este un lucru foarte serios, în favoarea căruia nu trebuie să se decidă decât atunci când copilul va avea perspective rezonabile de sănătate, de anturaj convenabil și de îngrijire părintească. Trebuie familiarizați însă și cu metodele de contracepție, astfel încât copiii să vină pe lume doar atunci când sunt doriți. În sfârșit, trebuie să ia cunoștință și

de primejdia bolilor venerice, ca și de metodele de prevenire și tratare a acestora. De pe urma educației sexuale astfel concepute ar crește imens șansele de fericire ale oamenilor.

Trebuie admis că, în absența copiilor, relațiile sexuale sunt o chestiune pur privată, care nu privește nici statul, nici pe ceilalți semeni. În prezent anumite forme de sexualitate care nu implică nașteri sunt pedepsite de legea penală; în acest caz este vorba de curată superstiție, dat fiind că astfel de raporturi sexuale nu afectează pe nimeni în afara partenerilor. Acolo unde există copii, este greșit să se creadă că interesul lor cere invariabil ca divorțul să fie cât mai anevoie de obținut. Beția intrată în obicei, cruzimea, nebunia reprezintă situații în care divorțul este necesar de dragul copiilor în aceeași măsură ca și de dragul soției sau soțului. Importanța deosebită care se acordă în prezent adulterului este cu totul irațională. Este evident că numeroase forme de comportament reprobabil sunt mai dăunătoare fericirii conjugale decât o infidelitate ocazională. Insistența bărbaților de a avea câte un copil pe an, care în mod curent nu este considerată purtare rea sau cruzime, este cea mai funestă dintre toate.

Regulile morale nu trebuie să fie de natură a face imposibilă fericirea instinctivă. Or, tocmai acesta este efectul monogamiei stricte într-o comunitate

unde există o mare disproporție numerică între cele două sexe. Într-o astfel de situație, firește, regulile morale vor fi încălcate. Dar când regulile sunt de așa natură încât nu li se poate da curs decât printr-o mare diminuare a fericirii comunității și când e mai bine ca ele să fie încălcate decât respectate, e clar că se impune să fie schimbate. Altminteri, mulți oameni care se comportă în moduri ce nu sunt contrare interesului public se văd confruntați cu o nemeritată alegere între ipocrizie și ponegrire. Biserica nu se sinchisește de ipocrizie, care este un tribut măgulitor adus puterii ei; altminteri aceasta a ajuns să fie recunoscută drept un rău pe care n-ar trebui să-l pricinuim cu prea mare ușurință.

Și mai dăunătoare decât superstiția teologică este superstiția naționalismului, a datoriei pe care omul o are față de stat și de nimic altceva. Nu-mi propun însă aici să discut această chestiune, ci menționez doar că limitarea la propriii compatrioți este potrivnică principiului iubirii, despre care ziceam că este un ingredient al vieții împlinite. Ea este, firește, potrivnică și interesului egoist luminat, dat fiind că un naționalism exclusivist nu rentează nici măcar în cazul națiunilor învingătoare.

Un alt aspect sub care societatea noastră suferă din pricina concepției teologice despre „păcat" îl constituie tratamentul aplicat delincvenților. Viziunea potrivit căreia delincvenții sunt „vicioși" și

„merită" să fie pedepsiți nu poate fi susținută de o morală rațională. Fără îndoială că anumiți oameni comit fapte pe care societatea vrea și este îndrituită să le preîntâmpine pe cât posibil. Omorul poate fi considerat cel mai limpede exemplu de acest fel. Evident că, pentru ca o comunitate să subziste și membrii ei să se poată bucura de plăcerile și avantajele pe care ea le oferă, nu li se poate îngădui oamenilor să se ucidă unii pe alții ori de câte ori simt impulsul să o facă. Această problemă trebuie însă tratată în spirit pur științific. Trebuie să ne întrebăm pur și simplu: Care este cea mai bună metodă de preîntâmpinare a omorului? Dintre două metode la fel de eficace de preîntâmpinare a omorului, este de preferat cea care îi face cât mai puțin rău făptașului. Răul pricinuit autorului unui omor este cu siguranță regretabil, asemeni durerii asociate unei operații chirurgicale. Poate că este deopotrivă necesar, dar nu trebuie să fie prilej de bucurie. Sentimentul vindicativ numit „indignare morală" nu-i decât o formă de cruzime. Suferința impusă criminalului nu poate fi niciodată justificată prin ideea de pedeapsă vindicativă. Dacă educația combinată cu blândețea este la fel de eficace, ea este de preferat; și este de preferat în și mai mare măsură dacă este mai eficace. Firește, preîntâmpinarea delictelor nu este totuna cu pedepsirea lor; rostul suferinței impuse delincventului este

pesemne descurajarea. Dacă penitenciarele ar fi umanizate în așa măsură încât deținutul ar primi în ele educație gratuită, oamenii ar putea fi înclinați să comită delicte anume pentru a fi primiți în ele. Fără doar și poate că închisoarea trebuie să fie mai puțin agreabilă decât libertatea; dar modul cel mai bun de a obține acest rezultat constă în a face ca libertatea să fie mai agreabilă decât este uneori în prezent. N-aș vrea însă să abordez aici tema reformei penale. Vreau doar să sugerez că trebuie să-l tratăm pe delincvent așa cum tratăm un om ce suferă de o boală molipsitoare. Fiecare din ei constituie un pericol public și libertatea fiecăruia din ei trebuie îngrădită în așa fel încât să înceteze de a mai fi un pericol. În prezent însă bolnavul molipsitor este privit cu empatie și compasiune, pe când delincventul este detestat. Este o situație total irațională. Tocmai această diferență de atitudine face ca închisorile noastre să fie mult mai puțin eficace în contracararea tendințelor infracționale decât sunt spitalele noastre în vindecarea bolilor.

4
MÂNTUIREA
Individuală și socială

Unul dintre neajunsurile religiei tradiționale îl constituie individualismul, iar acest neajuns este imputabil și moralei asociate ei. În mod tradițional, viața religioasă era, așa-zicând, un dialog al sufletului cu Dumnezeu. Supunerea față de voia lui Dumnezeu era o virtute; o virtute pe care individul o putea practica oricare ar fi fost starea comunității în care trăia. Sectele protestante au accentuat ideea „aflării mântuirii", dar ea a fost mereu prezentă în doctrina creștină. Acest individualism al sufletului separat și-a avut valoarea sa în anumite etape ale istorici; însă în lumea modernă avem nevoie mai curând de o concepție socială a binelui decât de una individuală. În capitolul de față îmi propun să examinez în ce fel afectează această schimbare de perspectivă concepția noastră despre viața bine trăită.

Creștinismul s-a ivit în Imperiul Roman printre populații total lipsite de putere politică, ale căror

state naționale fuseseră distruse și contopite într-un vast agregat impersonal. De-a lungul primelor trei veacuri ale erei creștine indivizii care adoptaseră creștinismul nu puteau schimba instituțiile sociale sau politice sub care trăiau, deși erau profund convinși că ele erau strâmbe. În astfel de împrejurări era firesc ca ei să adopte credința că un individ putea fi desăvârșit într-o lume nedesăvârșită și că viața potrivit binelui n-avea nimic de-a face cu această lume. Ceea ce vreau să spun va fi înțeles mai bine făcând o comparație cu *Republica* lui Platon. Acesta, voind să descrie viața desăvârșită, a descris nu un individ, ci o comunitate; a procedat așa spre a defini dreptatea, care este un concept eminamente social. El era familiarizat cu statutul de cetățean al unei republici iar responsabilitatea politică o considera un lucru de la sine înțeles. Odată cu pierderea libertății grecești ia naștere stoicismul, care, asemeni creștinismului și spre deosebire de Platon, promovează o concepție individualistă despre viața desăvârșită.

Noi, care aparținem unor mari democrații, ar trebui să considerăm mai acceptabilă morala Atenei libere decât pe cea a despoticei Rome imperiale. În India, unde întocmirea politică seamănă îndeaproape cu cea a ludeii din vremea lui Hristos, îl vedem pe Gandhi predicând o morală foarte asemănătoare celei propovăduite de Hristos și fiind

pedepsit pentru ea de urmașii creștinați ai lui Pontius Pilatus. Dar naționaliștii indieni mai radicali nu se mulțumesc cu mântuirea individuală, ci o vor pe cea națională. Ei au preluat în acest punct concepția democrațiilor libere din Occident. Vreau să evidențiez că există anumite aspecte în care, din pricina influențelor creștine, această concepție nu este încă îndeajuns de cutezătoare și de încrezătoare, fiind în continuare stingherită de credința în mântuirea individuală.

Viața împlinită, așa cum o concepem noi, reclamă o multitudine de condiții sociale, fără de care nu poate fi atinsă. O astfel de viață, după cum spuneam, este o viață inspirată de iubire și călăuzită de cunoaștere. Cunoașterea de care e nevoie poate exista numai acolo unde guvernanții sau milionarii se preocupă de dobândirea și difuzarea ei. De pildă, a devenit alarmantă răspândirea cancerului și ne întrebăm ce-i de făcut spre a o stăvili. Deocamdată nimeni nu știe răspunsul, din lipsă de cunoștințe în materie; și este puțin probabil că ele pot fi dobândite altfel decât prin cercetări subvenționate. La rândul lor, cunoașterea științei, a istoriei, a literaturii și artei trebuie să le fie înlesnită tuturor doritorilor; aceasta necesită ample măsuri din partea autorităților publice, neputându-se realiza pe calea convertirii religioase. Mai este apoi comerțul exterior, fără de care jumătate din locuitorii

Marii Britanii ar fi amenințați de inaniție; iar într-o astfel de situație prea puțini dintre noi ar trăi o viață împlinită. E de prisos să înmulțim exemplele. Lucrul important este că, sub toate aspectele care fac diferența dintre o viață împlinită și una deplorabilă, lumea ni se înfățișează ca o unitate, iar cel ce pretinde că poate trăi independent de ceilalți este, fie că-și dă seama sau nu, un parazit.

Ideea mântuirii individuale, prin care creștinii timpurii se consolau de subjugarea lor politică, devine irealizabilă de îndată ce ne debarasăm de o concepție prea îngustă despre viața împlinită. Potrivit concepției ortodox creștine, viața desăvârșită este viața virtuoasă, iar virtutea constă în supunere față de voia lui Dumnezeu, voie care i se revelează fiecărui individ prin vocea conștiinței. Toată această concepție este a oamenilor supuși unui despotism străin. Viața împlinită presupune, pe lângă virtute, multe altele – de pildă, inteligență. Iar conștiința este aici cel mai nepotrivit ghid, căci ea constă din vagi reminiscențe de precepte auzite în frageda tinerețe, astfel încât nu este niciodată mai înțeleaptă decât guvernanta sau mama persoanei în cauză. Pentru a-și trăi bine viața în cel mai deplin sens al cuvântului, omul trebuie să aibă parte de o bună educație, de prieteni, de iubire, de copii (în caz că și-i dorește), de un venit îndestulător spre a fi ferit de lipsuri și de mari neliniști, de o

sănătate bună și de o activitate profesională cât de cât interesantă. Toate aceste lucruri, în varii grade, depind de comunitate și sunt înlesnite sau împiedicate de evenimentele politice. O viață împlinită nu poate fi trăită decât într-o societate bine întocmită, altminteri nefiind pe deplin posibilă.

În acest punct rezidă neajunsul fundamental al idealului aristocratic. Anumite lucruri bune, cum sunt arta, știința și prietenia, pot înflori foarte bine și într-o societate aristocratică. Ele au existat în Grecia antică pe bază de sclavie; iar la noi există pe bază de exploatare. În schimb iubirea, sub formă de simpatie, sau de bunăvoință, nu poate exista liber într-o societate aristocratică. Aristocratul simte nevoia de a fi convins că sclavul, proletarul sau omul de culoare este făcut dintr-o plămadă inferioară și că suferințele lui nu contează. În momentul de față, gentlemeni englezi stilați îi biciuiesc atât de nemilos pe africani, încât aceștia mor după ore de chin indescriptibil. Chiar dacă acești gentlemeni sunt școliți, cultivați și admirabil de pricepuți în arta conversației, eu nu pot admite că au parte de o viață desăvârșită. Viața umană impune anumite limite simpatiei, dar nu într-un asemenea grad. Într-o societate pătrunsă de spirit democratic, numai un maniac s-ar comporta în acest fel. Limitele pe care idealul aristocratic le impune simpatiei îl compromit. Mântuirea e un ideal aristocratic pentru

că este individualistă. Din acest motiv, nici ideea de mântuire personală, oricum am interpreta-o și oricât am lărgi-o, nu poate servi la definirea vieții împlinite.

O altă caracteristică a mântuirii este că ea rezultă dintr-o schimbare catastrofică, de felul convertirii apostolului Pavel. Poemele lui Shelley oferă o ilustrare a acestei concepții cu aplicare la societăți; vine un moment când toată lumea se convertește, „anarhii" fug și „din nou începe măreață' a lumii eră". Unii zic că poetul e un personaj neimportant, ale cărui idei nu mișcă lucrurile din loc. Eu sunt însă convins că o mare parte dintre liderii revoluționari nutreau idei foarte asemănătoare celor ale lui Shelley. Credeau că mizeria, cruzimea și degradarea sunt imputabile tiranilor, popilor, capitaliștilor sau nemților și că, dacă aceste surse ale răului ar fi înlăturate, s-ar produce în suflete o schimbare generală și am începe să trăim fericit. Nutrind aceste convingeri, erau dornici să poarte un „război care va pune definitiv capăt războaielor". Dintre ei, au fost relativ norocoși cei care au avut parte de înfrângere sau moarte; cei care au avut nesansa să iasă biruitori au ajuns cinici și deznădăjduiți din pricina neîmplinirii speranțelor lor luminoase. Sursa ultimă a acestor speranțe era doctrina creștină a mântuirii prin schimbare catastrofică.

Nu vreau să spun că revoluțiile nu sunt niciodată necesare, ci doar că ele nu constituie treceri bruște într-o Vârstă de Aur. Nu există treceri rapide la viața desăvârșită, nici individuală, nici socială. Pentru a clădi o viață desăvârșită, avem nevoie de inteligență, autocontrol și simpatie. Este o chestiune cantitativă, de ameliorare graduală, de formare timpurie a personalității, de experiment educațional. Doar din nerăbdare se alimentează crezul în posibilitatea unei schimbări instantanee. Cum și prin ce metode se poate înfăptui ameliorarea graduală, singura posibilă, acestea sunt întrebări la care va trebui să dea răspuns știința viitoare. Câte ceva se poate spune însă de pe acum. O parte din ceea ce se poate spune pe această temă voi încerca să creionez în capitolul final.

5
ȘTIINȚA ȘI FERICIREA

Scopul moralistului este să amelioreze comportamentul oamenilor. Aceasta este o ambiție nobilă, deoarece comportamentul lor este cel mai adesea deplorabil. Totuși, nu-l pot elogia pe moralist nici pentru ameliorările particulare pe care le dorește, nici pentru metodele de care se folosește pentru a le înfăptui. Metoda sa manifestă este exortația morală; iar metoda sa reală (dacă este ortodox) constă dintr-un sistem de recompense și pedepse economice. Cea dintâi nu conduce la nimic durabil și important; influența exercitată de predicatorii regenerării religioase, de la Savonarola încoace, a fost întotdeauna foarte pasageră. Cea de-a doua – recompensele și pedepsele – are însă efecte considerabile. Ea îl face, de pildă, pe un bărbat să prefere prostituatele ocazionale unei amante cvasipermanente, dat fiind că trebuie adoptată metoda care e cel mai lesne de ascuns de ochii lumii. Drept urmare, se menține ridicat procentul practicantelor unei pro-

fesii foarte primejdioase, iar bolile venerice continuă să bântuie. Asemenea efecte nu sunt dorite de moralist, însă el este prea străin de mentalitatea științifică pentru a-și da seama că la aceasta duc în fapt strădaniile lui.

Dar există oare ceva mai bun care să ia locul acestui amestec de predică și corupție? Eu cred că există.

Acțiunile nocive ale oamenilor sunt cauzate fie de ignoranță, fie de rele intenții. Din punct de vedere social, putem considera „rele" acele intenții care tind să obstrucționeze dorințele altora, sau, mai exact, acele intenții în cazul cărora cuantumul dorințelor obstrucționate este mai mare decât al celor ajutate să se împlinească. Nu-i nevoie să stărui asupra ponoaselor ce rezultă din ignoranță, unde ar fi de-ajuns să existe mai multă cunoaștere, care presupune mai multă cercetare și mai multă educație. Mai anevoie de combătut sunt efectele nocive pricinuite de rele intenții.

La oamenii de rând există o anumită doză de rea-voință activă – atât de rea-voință specială vizând niște dușmani anume, cât și de plăcere impersonală generală prilejuită de necazurile altora. Se obișnuiește ca lucrul acesta să fie camuflat prin vorbe meșteșugite; circa jumătate din predica morală convențională la asta servește. Or, el trebuie privit în față dacă vrem să fie atins scopul urmărit de

moralist – cel de ameliorare a acțiunilor noastre. Lucrul despre care vorbesc răzbate la lumină în mii de chipuri, mari sau mărunte: în desfătarea cu care oamenii dau crezare clevetirilor malițioase și le transmit mai departe; în tratamentul hain aplicat delincvenților în ciuda existenței unor dovezi clare că un tratament mai omenos ar fi mai eficace în reeducarea lor; în incredibila barbarie cu care toate rasele albe îi tratează pe negri și în zelul cu care doamne bătrâne și fețe bisericești au clamat în cursul recentului război obligativitatea serviciului militar. Până și copiii pot fi ținte ale cruzimii nemotivate: David Copperfield și Oliver Twist nu sunt nicidecum rodul închipuirii. Această răutate activă este trăsătura cea mai deplorabilă a firii omenești și cea care este cel mai necesar să fie schimbată pentru ca lumea să devină mai fericită. Ea, de una singură, este probabil mai răspunzătoare pentru războaie decât toate cauzele economice și politice la un loc.

Dată fiind această problemă a prevenirii relelor voințe, ce ar trebui să facem? Întâi de toate, să-i înțelegem cauzele. Acestea sunt, cred, în parte sociale iar în parte fiziologice. Lumea, cea de astăzi la fel ca și cea de odinioară, se bazează pe o competiție necruțătoare; în recentul război mondial întrebarea era dacă trebuie să moară de lipsuri și inaniție copiii germani sau copiii din țările Antantei.

(În afară de răutatea ambelor tabere, nu exista nici un motiv să nu supraviețuiască și unii, și alții.) La majoritatea oamenilor este prezentă în culisele minții teama că îi pândește ruina materială; lucrul acesta este adevărat mai cu seamă în cazul persoanelor cu copii. Cei bogați se tem că bolșevicii le vor confisca agoniseala; cei săraci se tem să nu-și piardă slujba sau sănătatea. Fiecare este obsedat de propria „securitate" și își închipuie că o poate obține ținându-i subjugați pe potențialii inamici. În momentele de panică, cruzimea devine cea mai răspândită și cea mai atroce. Reacționarii apelează pretutindeni la frică: în Anglia, la frica de bolșevism; în Franța, la frica de Germania; în Germania, la frica de Franța. Iar singurul efect al apelurilor lor este de a spori pericolul față de care s-ar vrea protejați.

Principala preocupare a moralistului cu mentalitate științifică trebuie să fie, așadar, combaterea fricii. Aceasta se poate face în două feluri: sporind securitatea și cultivând curajul. Vorbind despre frică, am în vedere afectul irațional cu acest nume, nu anticiparea rațională a calamităților posibile. Când o sală de teatru ia foc, omul rațional întrevede dezastrul cu aceeași claritate ca insul cuprins de panică, dar adoptă metode de natură să diminueze dezastrul, pe când panicatul nu face decât să-l amplifice. Începând din 1914, Europa seamănă

cu publicul panicat al unui teatru cuprins de flăcări; în această situație este nevoie de calm, de instrucțiuni competente despre cum se poate ieși din sală fără ca oamenii să se calce în picioare. Epoca Victoriană, cu toată prefăcătoria pe care i-o putem reproșa, a fost o perioadă de progres rapid, pentru că oamenii erau animați de speranță, și nu dominați de frică. Ca să avem din nou parte de progres, trebuie să reaprindem în noi speranța.

Tot ceea ce sporește securitatea generală e probabil să diminueze cruzimea. Acest lucru este valabil când vine vorba de prevenirea războiului, fie prin intermediul Ligii Națiunilor, fie cu alte mijloace; de eradicarea sărăciei; de ameliorarea stării de sănătate prin noi progrese în medicină, igienă și salubritate publică; și de toate celelalte metode de potolire a spaimelor ce mocnesc în adâncurile conștiinței oamenilor și răzbat la suprafață sub formă de coșmaruri atunci când ei dorm. Nimic nu se poate realiza însă prin încercări de a asigura securitatea unei părți din omenire pe seama alteia – a francezilor pe seama nemților, a capitaliștilor pe seama salariaților, a albilor pe seama rasei galbene ș.a.m.d. Astfel de metode nu fac decât să amplifice în grupul dominant spaima ca nu cumva ranchiuna legitimă să-i împingă pe cei oprimați la revoltă. Numai dreptatea poate genera securitate; iar prin „dreptate" înțeleg recunoașterea dreptului egal al tuturor oamenilor.

Pe lângă schimbările sociale de natură să genereze securitate, există și alte mijloace, mai directe, de diminuare a fricii, și anume printr-un mod de viață apt să potențeze curajul. Dată fiind importanța curajului în luptă, oamenii au descoperit de timpuriu mijloace de a-l potența prin educație și prin regim alimentar; despre consumul cărnii de om s-a presupus, de pildă, că ar fi folositor în acest sens. Curajul războinic trebuia să fie însă apanajul castei cârmuitoare: spartanii trebuiau să fie mai curajoși decât iloții, ofițerii britanici mai curajoși decât soldații de rând indieni, bărbații mai curajoși decât femeile etc. Timp de secole, curajul a fost considerat a fi privilegiul aristocrației. Orice potențare a curajului în rândul castei conducătoare era folosită pentru a spori poverile ce apăsau pe grumazul celor oprimați și deci pentru a spori motivele de frică în rândul opresorilor, lăsând astfel nediminuate cauzele generatoare de cruzime. Curajul, pentru a-i putea face pe oameni mai omenoși, trebuie să fie democratizat.

Grație unor evenimente recente, curajul a și fost într-o anumită măsură democratizat. Sufragetele au arătat că posedă la fel de mult curaj ca și cei mai viteji bărbați; această demonstrație a jucat un rol esențial în izbânda cauzei pentru care militau. În recentul război soldatul de rând a avut nevoie de tot atâta curaj ca și un căpitan sau locotenent,

și de mult mai mult decât un general; prin asta se și explică în bună parte debarasarea lui de servilitate în anii de după demobilizare. Bolșevicii, care se proclamă exponenți ai proletariatului, nu sunt lipsiți de curaj, indiferent ce alte lucruri se pot spune la adresa lor; o dovedesc activitățile lor de dinainte de Revoluție. În Japonia, unde odinioară samuraii dețineau monopolul ardorii războinice, introducerea serviciului militar obligatoriu a atras după sine necesitatea curajului în cadrul întregii populații masculine. Astfel, la toate marile puteri, ultima jumătate de secol a contribuit mult la curmarea monopolului aristocratic asupra curajului: de nu s-ar fi întâmplat acest lucru, democrația ar fi fost azi mai primejduită decât este în fapt.

Curajul în luptă nu este însă singura formă a acestei virtuți, pesemne că nici cea mai importantă. Există curaj și la cei ce înfruntă sărăcia, batjocura sau ostilitatea înăuntrul propriei comunități. În astfel de privințe, până și cei mai viteji soldați vădesc adesea carențe vrednice de milă. Iar mai presus de toate există curajul de a gândi calm și rațional în fața primejdiei și de a-și stăpâni frica sau furia cauzate de panică. Educația, cu siguranță, poate contribui la potențarea tuturor acestor forme de curaj. Iar cultivarea oricărei forme de curaj este înlesnită de o bună sănătate, de o condiție fizică bună, de o alimentație adecvată și de neinhibarea

impulsurilor vitale. Poate că despre resorturile fiziologice ale curajului s-ar putea descoperi câte ceva comparând sângele unei feline cu cel al iepurelui. Foarte probabil că nu există nici o limită în ceea ce știința ar putea face pe linia sporirii curajului – prin exemplu, prin trăirea pe viu a primejdiilor, printr-o viață sportivă și printr-un regim alimentar corespunzător. De toate aceste lucruri se bucură în mare măsură băieții din categoriile sociale superioare, dar ele sunt deocamdată în principal prerogativa celor înstăriți. Genul de curaj stimulat deocamdată la păturile mai nevoiașe ale societății este cel caracteristic insului care execută ordine, nu cel ce implică inițiativă și exercițiul conducerii. Atunci când calitățile care în prezent conferă roluri de conducere vor deveni universale, nu vor mai exista conducători și conduși iar democrația va fi în sfârșit înfăptuită.

Frica nu este însă singura sursă a răutății; invidia și deziluziile își au și ele contribuția lor. Este proverbială invidia ologilor și a cocoșaților ca resort al răutății, dar și alte handicapuri decât ale lor produc rezultate similare. Un bărbat frustrat sexual sau o femeie frustrată sexual se poate lesne umple de invidie; aceasta îmbracă îndeobște forma condamnării morale a celor mai norocoși. O bună parte din forța motrice a mișcărilor revoluționare o constituie invidia față de cei bogați. Gelozia este,

de bună seamă, o formă particulară de invidie, cea iscată în vecinătatea iubirii. Oamenii vârstnici îi invidiază adesea pe tineri; când se întâmplă acest lucru, sunt înclinați să-i trateze cu cruzime.

Din câte știu, invidia nu poate fi tămăduită altfel decât făcând mai fericite și mai împlinite viețile invidioșilor și încurajând la tineri ideea de străduanie colectivă în locul competiției. Cele mai urâte forme de invidie se întâlnesc la cei care nu și-au trăit din plin viața prin căsnicie, copii sau carieră. Astfel de neîmpliniri ar putea în majoritatea cazurilor să fie evitate prin instituții sociale mai bune. Totuși, trebuie admisă probabilitatea ca un reziduu de invidie să persiste. Se cunosc din istorie cazuri de comandanți militari atât de invidioși unii pe alții, încât ar fi acceptat mai curând o înfrângere decât sporirea reputației celuilalt. Doi politicieni din același partid sau doi artiști din aceeași branșă vor fi aproape sigur invidioși unul pe celălalt. În astfel de cazuri se pare că nu-i de făcut nimic altceva decât să fie aranjate, pe cât posibil, lucrurile în așa fel încât nici unul din competitori să nu-i poată pricinui vreo vătămare celuilalt, ci să poată câștiga doar prin merit superior. Invidia unui artist plastic față de un rival de obicei nu face prea mult rău, deoarece singura lui cale de a și-o domoli constă în pictarea de tablouri mai valoroase decât cele ale rivalului, de vreme ce pe acestea

nu are cum să le distrugă. Când invidia este inevitabilă, ea trebuie folosită ca stimul al propriilor străduințe, și nu pentru a zădărnici străduințele rivalilor.

Posibilitățile științei în direcția sporirii fericirii umane nu se limitează la acele aspecte ale naturii noastre care alimentează vrajba și dezbinarea și pe care le putem numi, prin urmare, „rele". Probabil că nu există nici o limită a posibilităților științei de a spori performanțele dezirabile. Sănătatea a fost deja semnificativ ameliorată; în ciuda lamentărilor celor care idealizează trecutul, în prezent trăim mai mult și ne îmbolnăvim mai rar decât orice clasă socială sau națiune din secolul al XVIII-lea. Cu ceva mai multe aplicații ale cunoștințelor pe care le posedăm deja, am putea fi mult mai sănătoși decât suntem acum. Iar descoperirile viitoare probabil că vor accelera enorm acest proces.

Până în prezent științele naturii au fost cele care au produs cele mai mari efecte asupra vieților noastre; în viitor, însă, probabil că fiziologia și psihologia vor dobândi în această privință o pondere cu mult mai mare. Când vom fi descoperit în ce mod depinde caracterul de caracteristicile fiziologice ale organismului, vom fi în măsură să producem, dacă vom dori, mult mai multe exemplare umane de tipul pe care-l admirăm. Inteligență, aptitudini artistice, bunătate – toate acestea

ar putea, fără îndoială, să fie potențate cu ajutorul științei. Nu pare să existe aproape nici o limită în crearea unei lumi mai bune, cu condiția ca oamenii să se folosească înțelept de știință. Într-un alt loc mi-am exprimat temerile că ei s-ar putea să nu folosească în chip înțelept puterea cu care știința îi înzestrează.[1] Aici mă preocupă însă binele pe care oamenii l-ar putea face dacă ar vrea, nu întrebarea dacă vor opta pentru bine sau mai degrabă pentru rău.

Există o anumită atitudine față de aplicarea științei la viața umană pentru care nutresc oarecare simpatie, dar pe care, în ultimă instanță, o dezaprob. Este atitudinea celor care privesc cu groază la tot ce este „nenatural". Rousseau este, firește, primul exponent al acestei concepții în Europa. În Asia, Lao Zi a formulat-o, chiar în mod mai persuasiv, cu 2 400 de ani mai devreme. Eu cred că în admirația față de „natură" avem de-a face cu un amestec de adevăr și falsitate pe care este important să-l descâlcim. Prima întrebare de pus este ce înțelegem prin „natural". Într-o formulare aproximativă, naturale sunt toate lucrurile cu care vorbitorul s-a obișnuit din copilărie. Lao Zi se declara un adversar al drumurilor pietruite, al trăsurilor și bărcilor – toate fiind probabil necunoscute în satul

1. A se vedea cartea mea *Icar*.

său natal. Rousseau era obișnuit cu aceste lucruri și nu le considera potrivnice naturii. Neîndoielnic însă că ar fi tunat și fulgerat împotriva căilor ferate, dacă ar fi apucat să le vadă. Îmbrăcămintea și gătitul mâncărurilor datează de prea mult timp pentru ca apostolii naturii, în majoritatea lor, să-și ridice glasul împotriva lor; toți dezaprobă însă inovațiile din ambele aceste domenii. Controlul nașterilor este considerat reprobabil de către diverși oameni care tolerează celibatul, doar pentru că cel dintâi este o încălcare nouă a legilor naturii, pe când cel de-al doilea este o încălcare veche. În toate aceste moduri, cei care se fac apostolii „naturii" se arată inconsecvenți, încât ai fi ispitit să-i privești ca fiind pur și simplu niște spirite conservatoare.

Câte ceva se poate totuși spune și în favoarea lor. Să luăm, bunăoară, vitaminele, a căror descoperire a provocat o bruscă reorientare în favoarea alimentelor „naturale"; se pare însă că organismului i se pot asigura vitamine prin consumul de untură de pește sau prin expunerea la lumină electrică, elemente care de bună seamă nu fac parte din dieta „naturală" a omului. Din aceste exemple se vede că, în absența cunoașterii, fiecare nouă îndepărtare de natură poate pricinui câte un neajuns neașteptat; dar că, odată înțeles neajunsul respectiv, el va putea fi, de regulă, înlăturat printr-o nouă născocire artificială. În ceea ce privește ambianța

noastră naturală și mijloacele naturale care ne stau la îndemână pentru a ne satisface dorințele, nu cred că doctrina „naturii" justifică mai mult decât o anumită circumspecție experimentală în adoptarea noilor facilități. Îmbrăcămintea, de pildă, este potrivnică naturii și se cere suplimentată cu o altă practică nenaturală, și anume spălatul, pentru ca hainele să nu provoace îmbolnăviri. Luate însă împreună, cele două practici ne fac să fim mai sănătoși decât sălbaticul care nu se folosește de nici una din ele.

În favoarea „naturii" se pot spune mai multe pe tărâmul dorințelor omenești. A impune unui bărbat, unei femei sau unui copil un mod de viață potrivnic celor mai puternice impulsuri ale lor este deopotrivă crud și periculos; în acest sens, o viață conformă „naturii" este de recomandat, cu anumite rezerve. Nimic n-ar putea fi mai artificial decât calea ferată subterană, și totuși natura copilului nu este cu nimic siluită dacă-l plimbăm cu un tren electric prin astfel de tuneluri; dimpotrivă, aproape toți copiii găsesc delectabilă o atare experiență. Mijloacele artificiale de satisfacere a dorințelor oamenilor obișnuiți sunt, *ceteris paribus*, bine-venite. În schimb, nu este nimic de spus în favoarea modurilor de viață care sunt artificiale în sensul că sunt impuse de o autoritate sau de necesități economice. În prezent, asemenea moduri de viață

sunt, fără îndoială, necesare într-o anumită măsură; călătoriile pe ocean ar deveni foarte dificile dacă pe vapoare n-ar exista fochiști. Necesitățile de acest fel sunt însă regretabile și trebuie să căutăm căi de a le evita. Un anumit cuantum de muncă nu este ceva de care trebuie să ne ferim; dimpotrivă, în nouă cazuri din zece el îl face pe om mai fericit decât totala lipsă de activitate. Însă cantitatea și genul de muncă pe care majoritatea oamenilor sunt nevoiți în prezent să le presteze fac mult rău; mai rea decât orice pare a fi robia îndelungată impusă de rutină. Viața n-ar trebui să fie prea riguros reglementată sau prea metodică; impulsurilor noastre, când nu sunt efectiv distructive sau aducătoare de prejudicii pentru alții, trebuie, pe cât posibil, să li se dea frâu liber; trebuie lăsat loc pentru aventură. Se cuvine să respectăm natura umană, pentru că impulsurile și dorințele noastre sunt materia din care trebuie plămădită fericirea noastră. Nu folosește la nimic să le dai oamenilor ceva abstract care e considerat „bun"; trebuie să le oferim lucruri pe care și le doresc sau de care au nevoie, dacă vrem să le sporim fericirea. S-ar putea ca știința să descopere cu timpul cum pot fi modelate dorințele noastre astfel încât să nu vină în conflict cu cele ale altor oameni în aceeași măsură ca în prezent. În acest sens, dar numai în acesta, dorințele noastre vor deveni atunci „mai bune".

O dorință, considerată separat, nu este mai bună sau mai rea decât oricare alta; dar un grup de dorințe este mai bun decât un altul dacă toate dorințele din primul grup pot fi satisfăcute simultan, pe când în cel de-al doilea grup unele sunt incompatibile cu altele. Iată de ce iubirea este preferabilă urii.

E o nerozie să respecți cu orice preț natura fizică; aceasta trebuie studiată spre a o face, pe cât posibil, să servească scopurilor umane, dar din punct de vedere etic ea nu este nici bună, nici rea. Iar acolo unde natura fizică și natura umană interacționează, precum în problema demografică, nu trebuie neapărat să stăm cu mâinile în sân, într-o atitudine de adorație pasivă, acceptând ideea că războiul, molimele și foametea sunt singurele mijloace posibile de contracarare a fertilității excesive. Teologii susțin că în acest domeniu este nelegiuit să se aplice știința la latura fizică a problemei și că ar trebui să aplicăm morala la latura ei umană și să practicăm abstinența. Pe lângă faptul că toată lumea, inclusiv teologii, știe că sfatul lor nu va fi urmat, de ce ar fi nelegiuit ca problema demografică să fie rezolvată folosind mijloace fizice anticoncepționale? La această întrebare, singurul răspuns care ni se oferă este bazat pe niște dogme perimate. Și apoi, este clar că siluirea naturii preconizată de teologi nu este deloc mai mică decât cea comisă

prin contracepție. Teologii preferă o siluire a naturii umane, care, când este practicată cu succes, generează nefericire, invidie, o tendință spre persecuție, deseori și sminteală. Eu prefer o „siluire" a naturii fizice care este de același gen cu cea implicată în cazul mașinii cu aburi sau chiar în cel al folosirii umbrelei. Din acest exemplu se vede cât este de ambiguă și de incertă aplicarea principiului că trebuie să ne potrivim în toate „naturii".

Natura, chiar și cea umană, va înceta din ce în ce mai mult să fie un dat absolut; ea va deveni în tot mai mare măsură așa cum o va face manipularea științifică. Știința, dacă va alege asta, îi va putea face capabili pe nepoții noștri să trăiască o viață împlinită, oferindu-le cunoaștere, autocontrol și trăsături de caracter generatoare de armonie în loc de vrajbă. În prezent ea îi învață pe copiii noștri cum să se ucidă reciproc, deoarece mulți oameni de știință sunt dispuși să sacrifice viitorul omenirii de dragul propriei lor prosperități momentane. Această etapă va fi însă depășită atunci când oamenii vor dobândi capacitatea de a-și domina propriile pasiuni în aceeași măsură în care stăpânesc deja forțele fizice din lumea exterioară. Atunci ne vom fi cucerit în sfârșit libertatea.

Indice

abstinență sexuală 82–83
act (contact) sexual:
  controlul nașterilor 52;
  înclinație reciprocă 56;
  legea penală 57;
  caracter privat 57
activități antirăzboi 9,
  11–12, 14, 72
acțiune:
  dorință 10;
  morală 69–71
adevăr 15
adulter 57
afecțiune 41;
  ~ (iubire) părintească
  39–40, 44–45;
  vezi și iubire
agnosticism 17
alimente 79
altruism 39
aprobare 43–44
aristocrație 65, 73–74
artificialitate/natură 80–81
Asociația împotriva
  Serviciului Militar
  Obligatoriu 9
ateism 17–20
autoritate 7, 21;
  ~ legiuitoare 45
autorități publice 53–54
avort 20
„Azi și mâine", serie de
  apariții editoriale 15
azteci, exemplu 49–50, 53

Beacon Hill 8
Bentham, Jeremy 47
bine social:
  autorități publice 53–54;
  viață împlinită 61, 63–66
birocrație 15
Biserica Catolică 32
boală venerică:
  educație sexuală 57;
  prostituție 68–69;
  ~ transmisă copiilor 52–53

bolnav molipsitor 60
bolşevici 71, 74
buddhism 27
bunăvoinţă:
  iubire 37–39, 65;
  iubire sexuală 39–41;
  limite 42;
  plăcere (delectare) 41–42;
  sacrificiu 39

cadre didactice 54–55
Campania pentru Dezarmare Nucleară 16
cancer 63
canibalism 49–50, 73
carenţă de iod 27
castă cârmuitoare 73–74;
  vezi şi aristocraţie
căsnicie 7–8, 54–56
cercetare psihologică 29–31
cetăţenie 62
City College, New York 20
civilizaţie 20
clasă (castă):
  cârmuitoare 73–74;
  curaj 73–75;
  educaţie 54–56;
  inegalităţi 53–54;
  maternitate 53;
  mântuire 65–66;
  vezi şi aristocraţie
cler 54–55
comandanţi militari 76
comerţ 63
competiţie 42, 70, 76–77
comportament:
  dorinţă 43–44;
  empirism 10;
  moralitate a ~ 68
comunitate:
  convieţuire paşnică 48–49;
  indivizi 61;
  reguli morale 49–50;
  viaţă împlinită (desăvârşită) 62
conştiinţă 64–65
contracepţie 19, 52 (nota), 55, 56, 83;
  vezi şi controlul naşterilor
controlul naşterilor:
  abstinenţă 82–83;
  cler 54–55;
  morală 50–53;
  ~ ca potrivnic firii (nenatural) 79;
  prevenirea mizeriei materiale 50–53;
  religie 19, 52 (nota);
  ştiinţă 82–83
copii:
  cruzimea faţă de ~ 70;
  divorţ 57;
  morală 48;
  sărăcie 52;
  suferinţă a ~ 52–53

corp:
materie 27;
suflet 30–31;
viață psihică 29
creativitate 11–12, 14
creier 27, 29
creștinism:
individualism 62–63;
ipocrizie 58;
militarism 51;
origini 62;
război 66;
relații sexuale 20;
știință 27–28;
vezi și Biserica Catolică;
protestantism
Crusoe, Robinson 48
cruzime 70–73, 76
cunoaștere:
dorință 44–46;
~ etică 43–45;
iubire 37–38;
~ medicală 37–38;
~ științifică 43;
viață împlinită (demnă de trăit) 37, 43
curaj:
cultivare a ~ 71–74;
~ de clasă (castă) 73–74;
democrație 73–74;
fericire 14;
resorturi fiziologice 75;
sărăcie 74
De ce nu sunt creștin 7
delincvenți:
educație 36, 58–60;
închisoare 36;
pedeapsă 58–60;
tratament aplicat ~ 58–60, 70
democrație 62–63, 74–75
Dewey, John 22
deziluzii 75
dezaprobare 44
dezgust 41–42
distrugere 10–11
divorț 57
dorințe:
acțiune 10;
afecțiune 41;
~ (intenții) bune/rele 69;
comportament 44;
composibilitate a ~ 14;
~ conflictuale 47;
cunoaștere 45;
impuls (porniri) 10, 13;
modificare a ~ 45, 49;
natură 80–82;
reguli morale 43–44;
satisfacere a ~ 14, 46
drept penal 48–49, 57
dreptate 62, 72;
~ socială 62, 72
Dumnezeu:
autoritate 21;
existența lui ~ 7, 17–18;
nemurire 27–28;

omnipotență 32;
poruncile lui ~ 50–51;
religie 50–51;
suferință 18–19;
suflet 61

educație:
categorii sociale 55;
~ etică 46;
gândire 54;
infracțiuni 36;
morală 48;
~ sexuală 56–57;
superstiție 54, 56
egalitate/dreptate socială 72
electroni 25, 27, 30
emoție (afect) 38–39, 54; *vezi și* iubire
empirism 10
Epoca Victoriană 72
eroare 50
etică 12–15, 44–46;
cunoaștere ~ 43–45;
educație ~ 46;
reguli 20–21;
religie 19;
știință 45
evoluționism 34
exploatare 65

femei în profesia didactică 54–55
fenomene psihice 27, 29–30
fericire:
curaj 14;
finitudine 33;
instinct creator 12;
muncă 81;
reguli morale 57–58;
știință 77
Filozofia lui Leibniz 28
filozofia naturii/valorii 34
filozofie morală 12–13
finitudine 33
fiziologie 27, 56, 70, 77
Freud, Sigmund 10
frică (teamă):
moarte 32–34;
natură 32–33;
răutate 75;
religie 31–34;
~ de ruina materială 71;
știință 71–72

Gandhi, Mahatma 62
gândire 27, 54
gelozie 40, 75–76
geografie 26
graviditate; sarcini prea frecvente 55
Grecia 65

Haldane, John Burdon Sanderson: *Dedal* 15
hedonism 14
Hume, David 10

Huxley, Aldous:
Minunata lume nouă 16
Hypatia (de Dora Russell) 15

Icar 15–17, 21, 23, 78
ied, exemplul veterotestamentar 50
ilegitimitate 51
imaginație/natură 35
imoralitate 20
Imperiul Roman 61
impuls (porniri) 10–11, 13
India 62
indignare 59
individualism 61–63
indivizi:
comunitate 61;
mântuire 63–66
inegalități 53–54
instincte 11–12;
~ creatoare 12, 14;
viață împlinită 42–43
interes egoist luminat 47, 58
invidie 75
ipocrizie 58
Istoria filozofiei occidentale 7
istorie 26
iubire:
armonie 49;
bunăvoință 37–39, 65;
competitic 42;
cunoaștere 37–38;
emoție 38–39;
finitudine 33;
motivație 20;
~ (afecțiune) părintească 39–40, 44–45;
plăcere (delectare) 38, 40, 42;
~ sexuală 39–41;
ură 49, 82;
viață împlinită (demnă de trăit) 37–39, 43, 46
iudaism 52 (nota)

îmbrăcăminte 79–80
închisoare:
condițiile din ~ 60;
prevenirea infracțiunilor 36
înțelept 42

Japonia, samurai 74

Lao Zi 78
legi ale naturii 32, 34
leproși, exemplu 39
libertate 60
Liga Națiunilor 72
Liga pentru Control Democratic 9
logică/morală 12–13

manipulare genetică 16
mântuire:
clasă (castă) 65–66;
indivizi 63–66;

naționalism 63;
schimbare catastrofică 66
materie 25–27, 31
maternitate 53
medicină:
cunoaștere 37–38;
știință 44–45, 63
metafizică 31
militarism 51
militariști 54
Mill, John Stuart 8, 14
Minunata lume nouă (Huxley) 16
miracole 32
moarte:
frică 31–33;
gândire 27;
religie 31–33
monogamie 57–58
morală 12–14;
acțiune 69–71;
autoritate legiuitoare 45;
cler 54–55;
comportament 68;
controlul nașterilor 50–53;
copii 48;
educație 48;
nevoia practică de 47;
pedeapsă 51–52, 68;
recompensă 68;
reguli 44, 49–50, 57–58;
religie 19–21, 61;
superstiție 50–53;
utilitarism 50
motivație 20
muncă 81

natural/nenatural 78–80
natură:
admirația față de ~ 78;
artificialitate 80–81;
dorință 80–82;
filozofia ~ 34;
imaginație 35;
omenire 21–22, 25–26;
respect față de ~ 21–22, 81;
frică (teamă) 32–33
naționalism 58, 63
noblețe 36;
vezi și aristocrație

omenire:
comportament 10, 44, 68;
farmec 39;
natură 21–22, 25–26;
știință 21, 77–78;
univers 23
omnipotență 32
omor 12, 59–60
optimism 35

pace 12, 49
panică 71–72

pasiuni:
dominația asupra ~ 83;
~ războinice 48
Pavel, apostolul 66
păcat 36, 50–51, 58
pedeapsă:
delincvenți 58–60;
morală 51–52, 68;
păcătoși 36–37;
recompense 45, 68
persoane care refuză serviciul militar 9
persoane înstărite 75
pesimism 35
plăcere (delectare):
bunăvoință 41–42;
diferențe legate de vârstă 38–39;
iubire 38, 40, 42
poeți 66
politică
economică/sănătate 52–54
politică/religie 20
Primul Război Mondial 8, 16, 37, 70, 73
Principiile reconstrucției sociale 9
progres/speranță 72
proletariat 65, 74
prostituție 68–69
protestantism 32, 51, 52 (nota), 61
protoni 25–27, 30
Providență 32
prudență 47–48
psihologie 77
pulsiune de moarte 11

rasism 70
rațiune 10, 48
răutate (rea-voință):
activă 69–70;
frică 75;
război 71
război:
activități antirăzboi 9, 11–12, 14, 72;
creștinism 66;
curaj 73–74;
comandanți militari 76;
noblețe 36;
nuclear 8, 16, 22;
preîntâmpinare 72;
rațiune/pasiune 48;
răutate 71;
soldați 73–74;
suferință 11;
știință 15;
Tolstoi 36
recompense (răsplată)/pedepse 43, 45, 68
relații sexuale:
disproporție numerică 58;
gelozie 40, 56, 76–77
păcat 51;

persoane necăsătorite 55;
religie 19–20
religie:
ateism 17–20;
cler 54–55;
- și comportament sexual 19–20;
controlul nașterilor 19, 52 (nota);
Dumnezeu 50–51;
etică 19;
frică 31–34;
individualism 61;
moarte 31–33;
morală 19–21, 61;
politică 19;
- ca reacție lașă 15;
respect 22;
știință 19;
vezi și creștinism
Republica lui Platon 62
respect 21–22, 81
revoluție 66–67, 75
Rivers, William Halse 10
Rousseau, Jean-Jacques 78–79
Russell, Dora 15

sabat, exemplu 51
sacrificiu 39
samurai 74
Sanger, Margaret 19, 52
Sassoon, Siegfried 10
sateliți 22
satisfacerea dorințelor 14, 46
sănătate 53, 72, 77;
vezi și bine social; medicină
sărăcie
copii 52;
curaj 74;
eradicare 72;
preîntâmpinare 52–53;
suferință 53–54
schimbare catastrofică 66
sclavie 65
Scriptură 50–51
securitate, căutarea - 71–72
serviciu militar 70
sfințenie 42
sfinți 41–42
Shelley, Percy Bysshe 66
simpatie 40–41, 65, 67
Socrate 14
soldați 74
speranță/progres 72
spirit/materie 29–32
stigmat 52
stoicism 62
străduanie colectivă 76
suferință:
- a copiilor 52–53;
- a delincvenților 59–60;
Dumnezeu 18–19;
boală molipsitoare 60;
război 11;

sărăcie 53–54;
superstiție 52;
tirani 47
suflet 30–31, 61
sufragete 73
superstiție:
educație 54, 56;
morală 50–52;
naționalism 58;
suferință 52
supraeu 21

știință:
cunoaștere 43;
erori 50;
etică 45;
fericire 77;
~ fizică 26–27;
frică 71–72;
medicină 44–45, 63;
omenire 21, 77–78;
păcat 58;
război 15;
religie 19;
sănătate 77;
viață împlinită 67

tirani 47, 66
toleranță 51
Tolstoi, Lev 36
Toma d'Aquino 7
tortură 47
Trinity College, Cambridge 9

umanism 35
univers 15, 17–19, 22, 23, 25, 33
ură 49, 82
utilitarism 38, 50

valoare, filozofia ~ 33–35
viață
deplorabilă/împlinită 64
viață împlinită (demnă de trăit; desăvârșită) 8, 37, 67;
bine social 61, 63–66;
comunitate 62;
instincte 42–43;
iubire/cunoaștere 37–39, 43, 46;
știință 67;
viață deplorabilă 64;
virtute 61, 64;
vitalitate 42
virginitate 54
virtute 61, 64
vitalism 34–35
vitamine 79

Woolf, Leonard 17

zămislire (concepție) 51–52

În cărticica de față încerc să formulez ceea ce cred despre locul omului în univers și despre posibilitățile sale de a accede la o viață împlinită.
Cu excepția astronomiei, omenirea nu a dobândit priceperea de a previziona viitorul; în sfera lucrurilor omenești putem vedea că există forțe ce contribuie la fericire și altele ce favorizează nefericirea. Nu știm care din cele două va precumpăni, dar, pentru a acționa chibzuit, trebuie să fim conștienți de amândouă.

Nu am cum să dovedesc că viziunea mea despre valorile vieții este corectă; pot doar să enunț această viziune și să sper că ea va fi îmbrățișată de cât mai multă lume. Viziunea mea este aceasta: *Viața demnă de trăit este cea inspirată de iubire și călăuzită de cunoaștere.*

BERTRAND RUSSELL

studii literare • filologie • lingvistică • studii clasice
filozofie • jurnalism • comunicare • critică literară
mentalități • **eseu** • politologie • religie • teologie
mitologie • spiritualitate • sociologie • antropologie
psihologie • biografii • studii culturale • estetică • idei

Foto copertă © Hulton-Deutsch Collection/Corbis
photolano
the authorized corbis representative

23,00

ISBN: 978-973-50-4642-2
9 789735 046422